

MEMLÜK-TÜRKİYE (ANADOLU) SELÇUKLU MÜNASEBETLERİ

Relationships Between Memluk and Turkey (Anatolian) Seljuk

Fatih Yahya Ayaz¹

Öz

Memlükler, İslâm tarihinde önemli rol oynayan büyük Müslüman Türk devletlerindedir. Bu devlet Mısır, Suriye ve Hicaz bölgelerinde iki yüz altmış yedi sene hüküm sürmüş ve bu süreçte de devrinin en kudretli devletlerinin başında kabul edilmiştir. Aynı zamanda, sahip olduğu coğrafyada önemli siyasî, askerî, medenî ve kültürel izler bırakmıştır. Bu izleri günümüzde bile görmek mümkündür. Memlüklerin, İslâm dünyasının merkez kabul edilen bölgelerinde yaklaşık iki buçuk asır civarında hâkimiyet kurması önemli oranda dış ilişkilerindeki stratejik tavrıyla bağlantılıdır. Zira bu coğrafyada kendisinden önce kurulan devletlerin tarihleri böyle bir stratejik tutumun gerekliliğini hatırlatan hadiselerle doludur. Memlük Devleti'nin özellikle Suriye sınırında veya buraya yakın bölgelerde bulunan Müslim, gayrimüslim birçok devletle yakın ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Doğrudan sınır komşusu olmamakla birlikte Türkiye (Anadolu) Selçukluları dahu devletlerarasında yer almıştır.

Bu çalışmada Memlükler ile Türkiye Selçukluları arasındaki münasebetler ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle Memlük Devleti'nin dış ilişkilerindeki temel stratejilerine temas edilmiş, bu çer-

¹ Prof. Dr., Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, fyayaz@cu.edu.tr, gsm: 05327095977

çevrede Türkiye Selçukluları ile münasebetlerin zeminini oluşturan İlhanlılarla yapılan mücadelelere işaret edilmiştir. Daha sonra da Türkiye Selçukluları ile ilişkiler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Memlükler, Türkiye (Anadolu) Selçukluları, Baybars, İlhanlılar, Pervâne, Kayseri Seferi.

Summary

Memluks is one of the great states which played an important role in Islamic History. This state ruled for two hundred and sixty-seven years in the regions of Egypt, Syria and Hijaz and was accepted as the most powerful states of the period. This state also left important political, military, civilian and cultural traces on that geographical area. These traces can be seen today. The Mamluks' dominance in the centralized regions of the Islamic world about two and a half centuries is related to their strategic attitudes in the external relations. When looking at the history of the states established before Memluk in this geography is full of story that reminds the necessity of such a strategic attitude. It is know that Memluks were in a close relationship especially with Moslem and non-Moslem states at the border of Suriye and the regions close to it. Even, Turkey (Anatolian) Seljuks was not a directly border neighbor, it was included in these states.

In this research, the relationships between Memluks and Turkey (Anatolian) Seljuks are studied. Primarily, the basic strategies of the Memluk State in the external relations are discussed, then in this frame, the struggles made with Ilkhanids who formed the basis of relations with the Seljuks of Turkey were pointed out.

Keywords: Memluks, Turkey (Anatolian) Seljuks, Baybars, Ilkhands, Pervane, Caesarea Expedition.

Giriş

Memlükler (648-923/1250-1517), İslâm tarihinde önemli rol oynayan büyük Müslüman Türk devletlerindedir. Bu devlet Mısır, Suriye ve Hicaz bölgelerinde iki yüz altmış yedi sene hüküm

sürmüş ve bu süreçte de devrinin en kudretli devletlerinin başında kabul edilmiştir. Aynı zamanda, sahip olduğu coğrafyada önemli siyasî, askerî, medenî ve kültürel izler bırakmıştır. Bu izleri günümüzde bile görmek mümkündür. Memlûkler'in, İslâm dünyasının merkez kabul edilen bölgelerinde yaklaşık iki buçuk asır civarında hâkimiyet kurması önemli oranda dış ilişkilerindeki stratejik tavırla bağlantılıdır. Zira bu coğrafyada kendisinden önce kurulan devletlerin tarihleri böyle bir stratejik tutumun gerekliliğini hatırlatan hadiselerle doludur. Memlûk Devleti'nin özellikle Suriye sınırında veya buraya yakın bölgelerde bulunan Müslim, gayrimüslim birçok devletle yakın ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Doğrudan sınır komşusu olmamakla birlikte Türkiye (Anadolu) Selçukluları da (468-707/1075-1308) bu devletler arasında yer almıştır.

İki devlet arasında Memlûkler döneminin ilk yarım asrına tekabül eden zaman diliminde tesis edilen ilişkiler genelde dostane gelişmiştir. Bununla birlikte bu mûnasebetlerin gelişiminde ortak düşmanları olan İlhanlılar'a/İran Moğolları'na (1256-1335) karşı pozisyon belirleme, tedbir alma gibi saikların önemli etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla iki devlet arasındaki ilişkilerin onların İlhanlılar'la mûnasebetlerinden ayrı ele alınması konunun anlaşılmasını zorlaştırır. Hadiseye Memlûkler açısından bakıldığında İlhanlılar'la ilişkiler bir beka meselesi olup dış politika gündeminin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bir yandan da gayrimüslim devletlere karşı yapılan mücadelelerin getirdiği büyük itibar iç politikada siyasî-dinî meşruiyet açısından önemli bir unsur teşkil etmektedir. Bu bakımdan Memlûk-Selçuklu ilişkilerini ele almadan önce Memlûkler'in dış ilişkileri ve bu ilişkileri etkileyen unsurlarla genel stratejilerine işaret etmek faydalı olacaktır.

Bu çalışmanın amacı ülkemizde Süleyman Özbek'in doktora tezi ve bir makalesi ile Ferhat Parpucu'nun yüksek lisans tezi ve birkaç makale dışında doğrudan ele alınmayan bir konuya ilgi çekmek ve Memlûk araştırmalarına katkıda bulunmaktır. Diğer taraftan Özbek ve diğer araştırmacıların çalışmaları el-Melikü'z-Zâhir Baybars (658-676/1260-1277) zamanıyla ve Baybars'ın Anadolu

seferi gibi belli konularla sınırlandırıldığından daha sonraki dönemde bu iki devletin ilişkilerini de tespit etmek gerekmektedir. Bu çalışmada söz konusu münasebetlerin Baybars dönemi sonrasındaki seyri de ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle Memlûk Devleti'nin dış ilişkilerindeki temel stratejileri ele alınmış, daha sonra Türkiye Selçukluları ile ilişkileri incelenmiştir.

Memlûk Devleti'nin Dış İlişkilerindeki Belirleyici Unsurlar ve Temel Stratejileri

Memlûk Devleti'nin hâkim olduğu Mısır, Suriye ve Hicaz gibi önemli bölgeleri içine alan coğrafya,² tarih boyunca dinî, siyasî ve iktisadî açılardan büyük stratejik ehemmiyete sahip olmuştur. Dolayısıyla Memlûkler'in bu coğrafyaya komşu veya bir şekilde bağlantısı bulunan ülkelerle çeşitli diplomatik ilişkilere ve siyasî-askerî çekişmelere girmesi kaçınılmazdır. Haçlı saldırılarının devam ettiği ve Moğol istilâsının hedef aldığı bir coğrafyada kurulan Memlûkler, bu fevkalade hassas durumun farkında olduğunu gösteren bir siyaset takip etmiş, gayrimüslim komşularına karşı genelde sert bir tutum takınırken, Müslüman ülkelerle de hâkim konumunu kabul ettirme hedefine yönelik münasebetler geliştirmiştir. Memlûk Devleti'nin dış siyaseti bahsi geçen coğrafi konumunun tesiriyle şekillenmiştir. Bu coğrafi konumunu komşuları bakımından daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, devletin kurulduğu sırada Suriye'nin önemli bir kısmında Eyyûbîler'in(567-659/1171-1260) çeşitli kolları hüküm sürmekte, sahil kısmı ve Antakya'da Haçlı devletleri bulunmaktaydı. Daha kuzeyde, Çukurova bölgesinde ise Haçlı güçleri arasında mütalâa edilen Ermeniler hâkim durumdaydı. Daha da kuzeyde yer alan Anadolu Selçukluları ise bu sırada Moğol tahakkümü altına girmiş olup Memlûkler'le doğrudan sınır komşusu değildi. Yine Memlûk Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Moğollar da Irak'a girmiş, Abbâsî Devleti'ni(132-656/750-1258) yıkarak Suriye'ye yönelmişti. Dolayısıyla Memlûkler daha sonra

² Memlûk Devleti'nin sınırlarıyla alâkalı bk. Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, Ankara 2009; a.mlf., "Memlûk Kaynaklarına Göre Mısır'ın Hududları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X (2004), s. 1-7.

hâkimiyet alanını genişleteceği doğu istikametinde ikisi gayrimüslim üç hasım güçle komşuydu.

Memlûkler'in Moğollar başta olmak üzere gayrimüslim devletlerle yaptığı mücadeleler öncelikle jeostratejik zorunlulukların bir yansımasıydı. Mısır'ın müdafaası Suriye'nin elde tutulabilmesiyle mümkündü. Suriye'nin elde tutulabilmesi ise kuzeyindeki Anadolu'dan gelebilecek tehditlerin engellenmesine bağlıydı.³ Bunun yanı sıra Memlûkler'in bahsi geçen mücadeleleri siyasî meşruiyetini sağlama ve güçlendirme gibi unsurlara da dayanmaktaydı. Zira Memlûkler'in etnik menşei kendisinden farklı olan bir halkın yaşadığı coğrafyada devlet kurması ve hükümlanlığını ilan etmesi kolay olmamıştı. Ancak bu noktada bazı şartların lehte gelişmesi, onların hâkimiyetlerini yerleştirmelerine yardımcı olduğu gibi güçlü bir devlet yapısı tesis etmelerine de imkân tanımıştı. Bu şartların başında, kendi devletlerini kurmaya giden yolun başlangıcı kabul edilen ve VII. Haçlı Seferi sırasında 647 (1250) senesinde vuku bulan Mansura Savaşı'nda⁴ gösterdikleri üstün başarılar gelmekteydi. Bu savaş sayesinde Memlûk Devleti'ni kuran Bahrî Memlûk grubunun⁵

³ Bk. Kürşat Solak, "Memlûk Devleti ve Kuzey Anadolu", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/3 (2012), s. 109-110.

⁴ Bu savaşla ilgili geniş bilgi için bk. Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV (1996), s. 541; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991, s. 17; Robert Irwin, *The Middle East in the Middle Ages the Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, Illinois 1986, s. 20-21.

⁵ Bahrî Memlûkler (el-Memâlîkü'l-Bahriyye), Eyyûbîler'in Mısır'daki son hükümdarlarından el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb (637-647/1240-1249) tarafından teşkil edilen, gerek bu sultanın kardeşiyle yaptığı iktidar mücadelesinde, gerekse iktidardaki hâkimiyetini sağlamlaştırmasında önemli rol oynayan ve çoğunluğunu Kıpçak ve Hârizmliler'in oluşturduğu Türk memlûk grubudur. Bu grup, Necmeddin Eyyûb'un onları Nil kıyısında bulunan Ravza adasındaki kaleye yerleştirmesi nedeniyle Nil'e (Bahrü'n-Nîl) nispetle Bahrî Memlûkler olarak isimlendirilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. David Ayalon, "Memlûklü Ordusunda Bahriye Alayı" (çev. Ali Aktan), *Türk Kültürü*, XXVIII / 326 (1990), s. 350-354; a.mlf., "al-Bahriyya", *The Encyclopaedia of Islam New Edition (EI²)*, I (1954), s. 944-945; Kâzım Yaşar Koprman, "Bahriyye", *DİA*, IV (1991), s. 512.

şöhreti her tarafa yayılmış,⁶buradaki kahramanlıkları Memlûk Devleti'nin ortaya çıkışının ilk belirtisi kabul edilmişti.⁷ Ancak onları İslâm âleminin gözünde yücelten ve hâkimiyetlerini sağlamlaştıran asıl olay, 658 (1260) senesinde Moğollar'la yapılan Aynicâlût Savaşı'nda elde ettikleri parlak zafer olmuştur. Nitekim Aynicâlût Savaşı'nı değerlendiren araştırmacıların büyük çoğunluğu bu savaşın en önemli sonuçları arasında, daha önce Memlûkler'e Eyyûbîler'den saltanatı gasp eden zorba köleler olarak bakan yerli halkın söz konusu zaferin ardından onlara karşı saygı ve güveninin artmasını göstermektedirler.⁸ Dolayısıyla bahsedilen iki savaş, özellikle de Aynicâlût Savaşı sırasındaki kahramanlıkları Memlûkler'in kurduğu devletin temellerini sağlamlaştıran, gerek Mısır ve Suriye'deki yerel halkın gözünde gerekse İslâm âlemi nezdinde siyasî meşruiyetlerini sağlayan unsurların başında gelmektedir. Bu sebeple Memlûkler özellikle gayrimüslim hasımlarına karşı mücadeleyi Allah yolunda cihat, Müslümanları himaye etme⁹ gibi bir sloganla yürütmüşler, bunun sağladığı prestiji içte ve dışta kullanma cihetine gitmişlerdir. Bu ifadelerle kastımız kesinlikle Memlûkler'in söz konusu mücadelelerdeki samimiyetini sorgulamak değildir. Zira Memlûkler'in kendi devletlerini kurduktan çok kısa bir süre sonra Moğollar gibi çok

⁶ TakıyyüddinAhmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâ'izve'l-i'tibârbi-zikri'l-hıtatve'l-âsâr (el-Hıtat)*, I-II, Beyrut, ts., II, 237; Yiğit, *Memlûkler*, s. 17; ayrıca bk. Âdil Zeytûn, *Târîhu'l-Memâlîk*, Dimaşk, ts., s. 6.

⁷ Kâsım Abduh Kâsım, *Dirâsât fî TârîhiMısri'l-ictimâî*, Kahire 1983, s. 12.

⁸ Zeytûn, *Târîhu'l-Memâlîk*, s. 23; Fayed H. Âşûr, *el-'Alâkâtü's-siyâsiyyebeyne'l-Memâlîkve'l-Muğûlfi'd-Devleti'l-Memlûkiyyeti'l-ûlâ*, Kahire 1976, s. 55-56; Muhammed S. Takkûş, *Târîhu'l-Memâlîk fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm (648-923/1250-1517)*, Beyrut 1999, s. 81-82; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s. 29; Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren bir Meydan Savaşı: AynCalud", *Türkler*, V (2002), s. 131. Kâsım Abduh Kâsım, Memlûkler'inAynicâlût, Mansura gibi savaşlardaki kahramanlıklarına rağmen yerel halkın onların köle oldukları ve saltanata lâyıık olmadıkları şeklindeki kanaatlerini değiştiremediğini ileri sürmekte ve buna bedevî Araplar'ın söz konusu gerekçeyle isyan çıkarmalarını delil olarak göstermektedir (*Dirâsât*, s. 13).

⁹ Baybars el-Mansûrî, Moğollar'la yapılan mücadeleyi bu sebeplere bağlamaktadır (*et-Tuhfetü'l-mülûkiyyefi'd-devleti't-Türkiyye* [nşr. Abdülhamid Salih Hamdân], Kahire 1987, s. 41; a.mlf., *Zübdetü'l-fikre fî târîhi'l-Hicre*[nşr. Donald S. Richards], Beyrut 1998, s. 51).

güçlü ve düşmanlarına karşı acımasızca davranan bir grubun karşısına dikilmeleri büyük bir cesaret örneğidir. Bu cesaretin altında yatan dinî hissiyatı görmezden gelmek kanaatimizce büyük haksızlık olur. Ancak mevcut durumda idareci Türkler ile halkın ortak noktası Müslümanlıktır ve bu mücadelelerde İslâm'ın mukaddes değerlerinin ön plana çıkarılması kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim Memlûkler'in, Abbâsî hilâfetini Mısır'da yeniden tesis etmeleri de (659/1261) siyasî meşruiyetlerini dinî meşruiyetle tahkim etme gayesine matuftur.¹⁰

Memlûkler bahsi geçen komşularıyla mûnasebetlerinde ayrıntılarını ileride ele alacağımız gibi temel strateji olarak hasımlarını yalnız bırakmayı hedeflemiş, bu gaye ile de rakipleriyle çeşitli ilişkileri bulunan bazı devletlerle diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bunun yanı sıra başta Sultan Baybars olmak üzere Memlûkler, Moğol istilâsı sebebiyle Anadolu ve Suriye'nin kuzeyine göç eden Türkmenlere kucak açmış, onları Gazze'den başlayarak Sis (Kozan) hududuna kadar olan bölgede iskân etmişti. Böylece Suriye sınırında Türkmenlerin oluşturduğu bir tampon bölge meydana getirilmişti.¹¹Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki Memlûkler'in en tehlikeli ve öncelikli düşmanı olarak Moğollar öne çıkıyordu. Moğollar, aynı zamanda Anadolu Selçuklularının da düşmanıydı. Bir başka ifadeyle Moğollar ile mücadele iki devletin ilişkileri bakımından ortak noktasını oluşturmaktaydı. Bu sebeple Memlûk-Moğol ilişkilerine kısaca temas etmek Memlûk-Anadolu Selçukluları arasındaki mûnasebetlerinin bir anlamda zeminini oluşturduğundan yararlı olacaktır. Ancak Moğollar'la girişilen mücadelelerin daha sonra ifade edilecek sebeplerden dolayı Haçlılar'la yapılanlardan

¹⁰ Bk. Yiğit, *Memlûkler*, s. 42, 159 vd.;Kopraman, "*Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*", Ankara 1989, s. 6.

¹¹ Faruk Sümer, "*Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)*", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1(1963), s. 8; Cüneyt Kanat, "*Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü*", *III. Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu, Bildiriler*, Adana 1999, s. 432.

ayrı tutulması mümkün görünmediğinden¹² konuyu gayrimüslim devletlerle mücadeleler şeklinde bir bütün olarak ele almanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Yine bu konuyu ele alırken öncelikle söz konusu mücadelelerin arka planında yatan iç ve dış kamuoyuna yönelik hedeflere de işaret edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Yukarıda bahsettiğimiz dinî, siyasî, sosyal ve iktisadî birçok etkenin şekillendirdiği Memlûk-Moğol mücadeleleri Aynicâlût Savaşı (658/1260) ile başladı. Bu savaş, Moğollar'ın tarihte kaybettikleri ilk meydan muharebesi olması ve Suriye'nin Memlûk hâkimiyetine girmesi bakımından da ehemmiyet arz ediyordu. Moğol İlhanlılar Aynicâlût yenilgisine rağmen Şam bölgesi üzerindeki emellerinden vazgeçmemişlerdi. Memlûk hâkimiyeti altında bulunan Suriye ve Filistin'i ele geçirmek, böylece denize inmek istiyorlardı. Stratejik hedefleri ise Mısır'ı da ele geçirmek suretiyle Suriye ve Filistin'deki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmaktı.¹³ Bu amaçla stratejik öneme sahip Kal'atürrûm (Rumkale veya Kal'atülmüslimîn) gibi bazı bölgeleri daha kurucu hükümdarları Hülâgû (1256-1265) zamanında ele geçirmişlerdi. Buranın daha sonra Memlûkler tarafından fethedilmeye çalışılması da söz konusu stratejiye cevap amacını taşımaktaydı.¹⁴ İlhanlılar hedeflerine ulaşabilmek için bir yandan da çeşitli ittifaklar kurmaya başlamış, hükümdarlarından Abaka (1265-1282) Memlûkler'e karşı birlikte hareket etmek için Haçlılar'la yakın ilişki kurmuştu. Ancak Abaka'nın bu husustaki çabaları beklediği sonucu vermedi.¹⁵ Ne var ki bu durum Haçlılar ve İlhanlı-

¹² M. Cemaleddin Sürûr da Memlûkler'in meseleye böyle baktığı düşüncesindedir (*Devletü Benî Kalavun fî Mısır*, Mısır 1947, s. 232).

¹³ Bertold Spuler, *İran Moğolları* (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1987, s. 70-71; Nadir Devlet, "İlhanlılar", *DGBİT*, IX (1987), s. 64-65; Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI (2001), s. 32.

¹⁴ Muammer Gül, "Mısır Memlûklarının Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/2 (2002), s. 361-362.

¹⁵ Âdil İ. M. Hilâl, *el-'Alâkâtbejne'l-Muğûl ve Avrûbâ ve eseruhâ 'ale'l'âlemi'l-İslâmî*, el-Herem 1998, s. 110 vd.; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (çev. Fikret Işıltan), I-III, Ankara 1986-1987, III, 294-295; Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, s. 160; ayrıca bk. Spuler, *İran Moğolları*, s. 71.

lar'ın vasâlleri konumundaki Ermeniler'in,¹⁶ İlhanlılar'la ittifak kurarak, Memlûkler'e karşı büyük bir tehdit oluşturma ihtimalini ortadan kaldırmıyordu.¹⁷ Nitekim Memlûk sultanı el-Melikü'z-Zâhir Baybars çoğunlukla hem İlhanlılar hem de Haçlılar'a karşı aynı anda mücadele etmek zorunda kalmıştı.¹⁸ Moğollar'la Haçlılar ve Ermeniler'in ortak hareket etmesi veya böyle güçlü bir ihtimalin varlığı, Memlûkler'in dış siyasetini ve Suriye'ye bakışlarını temelden değiştirmiş, birçok devletle diplomatik ilişkiler kurmayı getiren çok yönlü yeni bir strateji belirlemelerini zorunlu kılmıştı.¹⁹ Zira Memlûkler kendilerini, gerek Moğollar'a gerekse Suriye sahilleri ve Antakya'da bulunan Haçlı devletlerine karşı Müslümanları himaye edebilecek en önemli güç olarak görüyorlardı. Esasen bahsi geçen bölgede en güçlü devlet de Memlûkler'di. Ayrıca onlar özellikle müesseseseleşme konusunda olduğu gibi²⁰ Haçlılar'la mücadele hususunda da selefleri Eyyûbîler'in mirasçısı durumundaydılar.²¹ Ancak bu defa öncelikle baş edilmesi gereken düşman Moğollar idi.

¹⁶ İlhanlılar ile Kilikya Ermeni Krallığı arasındaki bağıllık ilişkisi hakkında bk. Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007, s. 192-194; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 251; Angus Stewart, "The Assassination of King Het'um II: The Conversion of The Ilkhans and the Armenians", *JRAS*, XV/1(2005), s. 45 vd.; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007, s. 62, 125 ve tür. yer.

¹⁷ Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 106 (1997), s. 152; krş. Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks the Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge 1996, s. 106.

¹⁸ Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri", s. 32.

¹⁹ R.Stephen Humphreys, "Ayyubids, Mamluks, and the Latin East in the Thirteenth Century", *Mamlûk Studies Review*, II (1998), s. 11.

²⁰ Memlûkler, müesseselerini oluştururken büyük oranda kendilerinden önceki Müslüman devletlerden, özellikle de bu konuda köprü vazifesi gören selefleri Eyyûbîler'den istifade etmişler ancak bazı değişikliklerle kendi damgalarını vurdukları daha gelişmiş bir teşkilat kurmuşlardır. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s. 293; Yiğit, *Memlûkler*, s. 179; Ayalon, "From Ayyubids to Mamluks", *Revedes Études Islamiques*, XLIX (1981), s. 43; P. M. Holt, "The Position and Power of the Mamluk Sultan", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XXXVIII/2 (1975), s. 238; Müna Muhammed Bedr, *Eserü'l-hadâreti's-Selçûkiyye fî düvel şarki'l-âlemi'l-İslâmî 'ale'l-hadâretheyni'l-Eyyûbiyye'l-Memlûkiyye-bi-Mısır*, I-II, Kahire 2002, I, 57 vd.

²¹ Bk. Saïd A. Âşûr, *Kubrusve'l-hurûbü's-Salîbiyye*, Mısır 2002, s. 44. vd.

Memlûkler, belirledikleri strateji çerçevesinde bahsettiğimiz hamilik duygusunun da etkisiyle öncelikli düşmana karşı harekete geçmişler, Aynicâlût Savaşı'ndan sonra Bağdat'ı İlhanlılar'ın elinden alma teşebbüsünde bulunmuşlardı.²² Bir taraftan da, Müslüman olan ve İlhanlı düşmanlığı konusunda kendileriyle aynı safta yer alan Deşt-i Kıpçak'taki bir başka Moğol devleti Altın Ordu (1241-1502) ile ittifak kurmuşlardı. Altın Ordu ile yakın ilişkilerinin temelinde Memlûk sisteminin²³ devamını sağlayan köle-

²² F. Âşûr, *el-'Alâkâtü's-siyâsiyye*, s. 56; Yiğit, *Memlûkler*, s. 39, 43; ayrıca bk. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, s. 1-2.

²³ Memlûk sistemi hükümet hesabına satın alınan özellikle beyaz kölelerin muhtelif kışla ve mekteplerde askerî gayelerle yetiştirilmeleri ve bunları satın alan halife, sultan veya emîrin maksatlarını gerçekleştirmek üzere ordularda birlikler hâlinde istihdam edilmeleri olarak tarif edilebilir. Bu sistem İslâm dünyasında Abbâsîler zamanında III. (IX) asrın ilk yarısından başlayarak XIII. (XIX) yüzyılın başlarına kadar çeşitli gelişmeler göstermekle birlikte temel amaçları değişmeden mevcudiyetini devam ettirmiş, Memlûkler zamanında zirve noktasına ulaşmıştır. Bu dönemdeki sisteme göre, ağırlıklı olarak Orta Asya ve Kafkasya'dan getirilen ve genellikle Türk kökenli Müslüman olmayan memlûkler, halkın geri kalanına nispetle imtiyazlı bir grup olan hoca lâkaplı köle tacirleri tarafından belirli merkezlerden alınmak suretiyle Mısır ve Suriye'ye ulaştırılıyordu. Buralardaki köle pazarlarında bunların meziyetlilik, güç, uzun boy vb. özelliklere sahip olanları ve genellikle küçük yaşta bulunanları yüksek bedellerle satın alınarak Memlûk Devleti'nde sultanların sarayı olarak kullanılan Kal'atülcebel'deki kışlalarda (tîbâk) dinî ve askerî eğitimden geçiriliyorlardı. Daha sonra yetişkinlik çağına gelince azat ediliyor ve aldıkları itâka denilen diplomalarıyla hem bunu belgeliyor hem de askerî sınıfa girmiş oluyorlardı. Bunun ardından, aralarındaki kabiliyetli memlûkler, emîrlik sınıfına geçiyor ve bundan sonra en üst askerî rütbe olan yüzler emîrliğine, hatta şartlar müsait olursa tahta dahi çıkabiliyorlardı. Bu devlette söz konusu rütbelere çıkabilmenin öncelikli şartı memlûk sisteminin içinde yer almaktı. Yani memlûk olmak bir ayrıcalık kabul ediliyordu. Böylece memlûk sisteminin oluşturduğu bir askerî aristokrasi vücuda getirilmişti. Ancak bu aristokrasi tek nesilli idi. Sultanlarınkiler de dâhil olmak üzere bu sistemin içinde yetişenlerin çocukları memlûk kabul edilmiyordu. Bu nedenle mütemadiyen yeni memlûk alımına gidilmek suretiyle sistemin devam etmesi sağlanıyordu. Memlûk Devleti'nin yıkılmasından sonra da varlığını sürdüren bu sistem, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1220-1265/1805-1849) 1811 senesinde Memlûk beylerini ortadan kaldırmasıyla sona ermiştir. Memlûk sisteminin daha değişik bir tarzda (Devşirme) Osmanlılar (1300-1922) tarafından da uygulandığı bilinmektedir. Daha geniş bilgi için bk. Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi" (çev. Samira Kotrantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1989), s. 212-247; Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, V (2002), s. 320-334; a.m.f., "Memlûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX (2004), s. 87-89; Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat* (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE), Ankara 2002, s. 42-74.

askerlerin ekseriyetle bu devletten geliyor olması yatıyordu. Ortak düşmanları İlhanlılar'ın kara yolunun üzerinde olması bu iki devletin bağlantısını deniz yoluyla sınırlıyor, bu da deniz yolunun üzerinde hâkim olan Bizans Devleti'ni (330-1453) anahtar konuma getiriyordu. Dolayısıyla hem Memlûkler, hem de Altın Ordu devletleri Bizanslılar'la anlaşmak zorundaydı. Bizans İmparatoru VIII. Mikhail (1259-1282), muhtemelen İlhanlılar'la olan iyi ilişkilerini Anadolu Selçuklularına karşı bir baskı unsuru olarak kullandığından Memlûk ve Altın Ordu devletleri ile anlaşma yapmaktan kaçınıyordu.²⁴ Ancak Hülâgû'nun ölümünün ardından VIII. Mikhail'in tavrını değiştirmeye başladığı ve Bizans'a zarar veren Bulgarlar'ı baskı altında tutmak için bu devletlerle dostluk kurmayı siyasetine daha uygun bulduğu belirtilmektedir.²⁵

Memlûkler bir yandan Moğollar'la savaşırken bir yandan da düşmanlarını yalnız bırakmak için bir başka ifadeyle Moğol-Haçlı ittifakına mani olmak amacıyla stratejik hamleler yapmayı sürdürüyordu. Baybars ve haleflerinden el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun (678-689/1279-1290) gibi Memlûk sultanları Suriye bölgesindeki Haçlı devletleriyle birtakım anlaşmalar yapıyorlar,²⁶ fırsat bulduklarında da Haçlılar'ın hâkim oldukları bölgelere saldırılar düzenliyorlardı. Nitekim Moğollar'la mücadelelerine paralel şekilde bir dizi fetih hareketi sonucunda Suriye bölgesindeki Haçlı devletlerini tamamen ortadan kaldırdılar.²⁷ Memlûkler bir başka stratejik

²⁴ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1981, s. 423-424; Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri", s. 32; krş. P. M. Holt, *Haçlılar Çağı* (çev. Özden Arıkan), İstanbul 2003, s. 160-161.

²⁵ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 424; ayrıca bk. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, s. 91 vd.

²⁶ Peter Thorau, *The Lion of Egypt Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (İng. çev. P. M. Holt), London, New York 1992, s. 120 vd.; Özbek, *El-Melikü'z-ZâhirRükne'd-din Baybars El-Bundukdârî (?-1277) Hayatı ve Faaliyetleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1988, s. 83 vd.; Koprıman, "Baybars I", *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 221-222; Sürür, *Devletü Benî Kalavun fî Mısır*, s. 232 vd.; Aktan, "Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı", *Bellekten*, LIX/226 (1995), s. 614 vd.

²⁷ Memlûkler'in bölgedeki Haçlı devletlerini ortadan kaldırmasıyla ilgili bilgi için bk. Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", s. 416-451; ayrıca bk. Saîd A. Âşûr, *Advâün-*

hamle daha yaptı. Daha önce ifade edildiği gibi Sultan Baybars, Moğol istilâsı sebebiyle Anadolu'ya ve Suriye'nin kuzeyine göç eden Türkmenler'i Gazze'den Sis (Kozan) hududuna kadar olan bölgede iskân etmişti. Böylece Moğollar ve tâbileri Ermeniler'e karşı Suriye sınırında Türkmenler'in oluşturduğu bir tampon bölge meydana getirdi.²⁸

Sonuç itibariyle Memlûkler, hem kendi varlıkları hem de İslâm dünyası için ciddi bir tehdit olarak gördükleri Moğol İlhanlılar'a karşı yaklaşık altmış yıl sürecek, bazen karşılıklı küçük akınlar, diplomatik manevralar ve casusluk faaliyetleri gibi "soğuk savaş" biçiminde nitelendirilebilecek, bazen de bizzat savaş şeklinde ortaya çıkan bir mücadele başlatmışlardır. Sıcak çatışma olarak nitelendirilebilecek süreç Şakhab Savaşı (702/1303) ile son bulmuş, ilişkiler nispeten yumuşamaya başlamıştır.²⁹ Ancak şunu da tekrar vurgulamak gerekir ki Memlûkler'in bu mücadeleleri sadece İlhanlılar'a değil, onlarla zaman zaman ittifak hâlinde bulunan bölgedeki Haçlı devletleri ve Çukurova'daki Kilikya Ermeni Krallığı'na karşı da yapılmıştır. Dolayısıyla, Memlûkler, Moğollar'la giriştikleri mücadelede Haçlılar ve Ermeniler'in de içinde bulunduğu geniş bir cepheyle karşılaşmıştır. Bu geniş cepheye karşı özellikle Baybars döneminde Altın Ordu ile ittifak kurmak ve Bulgarlar'ın baskısı altındaki Bizanslılar'la ilişki tesis etmek, Suriye'deki Haçlılar'la geçici anlaşmalar yapmak gibi stratejik hamlelerle cevap vermiştir. Memlûkler bu siyasetlerinde başarılı olmuş, Moğollar'ı Suriye'den uzak tuttuğu gibi kısa sayılabilecek bir süre zarfında Haçlı devletlerini de bertaraf etmiştir. Bütün bu faaliyetleri sırasında düşmanla-

cedîde 'ale'l-hurûbi's-Salîbiyye, Kahire 1964, s. 46 vd.;a.mlf., *el-'Asru'l-Memâlikî fi Misrve's-Şâm*, Kahire 1976, s. 52-76; 275-282; Seyyid Ali el-Harîrî, *Kitâbü'l-Ahbârî's-Seniyyefî'l-hurûbi's-Salîbiyye*, Kahire 1985, s. 335 vd.; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 268-296, 329-358.

²⁸ Sümer, "Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar", s. 8; Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti", s. 432.

²⁹ Bu mücadele hakkında geniş bilgi için bk. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV(2007), s. 1-32.

rının dÛşmanı konumunda bulunan Anadolu Selçuklularını gibi devletlerle de diplomatik temas içerisinde bulunmayı ihmal etmemiştir.

Memlûk-Türkiye Selçuklularını Mûnasebetleri

İki devlet arasındaki ilişkiler öncelikle tarihî bağlara dayanır. Zira hem Memlûkler hem de Anadolu Selçuklularını etnik menşeye bakımından Türk'tür. Yine her iki devletin teşkilat yapısı ve müesseselerinin şekillenmesinde Büyük Selçuklular (429-552/1038-1157) örnek alınmıştır.³⁰ Memlûk Devleti ile Anadolu Selçuklularını arasında bahsi geçen tarihî bağların dışındaki mûnasebetlere gelince daha önce de ifade edildiği gibi doğrudan sınırdaş olmamalarına rağmen bu iki devleti birbirleriyle ilişki kurmaya götüren temel etkenin Moğol İlhanlılar olduğu anlaşılmaktadır. Memlûkler tarafından bakıldığında bu durum Müslümanların hamisi olduğu iddiasını desteklemek bakımından önemli bir fırsattı ve en büyük dÛşmanına karşı kendini tekrar ispatlama imkânını sunmaktaydı. Selçuklular açısından ise kendilerini tahakküm altına alan Moğollar'dan kurtulmak için bunları defalarca yenilgiye uğratan İslâm dünyasının yeni gücü Memlûkler'den yardım istemek yegâne seçenek gibi görünmekteydi.³¹ İki devlet arasındaki mûnasebetlere kaynaklardaki malumat çerçevesinde bakıldığında üç hususun öne çıktığı tespit edilmektedir. Bunların birincisi karşılıklı mektuplaşma ve elçi teatileridir. İkincisi el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın meşhur Anadolu seferidir (675/1277). Üçüncüsü ise Memlûk kaynaklarında Anadolu Selçuklu Devleti'nde meydana gelen önemli olaylardan bahseden bilgilerdir. Ancak bu malumatta zaman zaman sultan isimleri ve hadiselerin karıştırmış olduğuna da³² işaret edilmeli-

³⁰ Müna Muhammed Bedr, *Eserü'l-Hadâreti's-Selcûkiyye*, I, 57.

³¹ Bk. Ferhat Parpuçu, *Hatiroğlu şerefüd-din İsyanı ve Sultan Baypars'ın Anadolu Seferi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi SBE, Niğde 2002, s. 72.

³² Bk. Makrîzi, *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*(nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr), I-XII, Kahire 1956-1973, I/2, 399-400; Bedreddin Mahmud b. Ahmedel-Aynî, *'İkdü'l-cümân fi târihihli'z-zamân*(nşr. Muhammed M. Emin), I-IV, Kahire 1987-1992, I, 137-138.

dir. Biz hem çalışmamızın başlığına riayet etmek amacıyla hem de bu tür hatalara temas ederek konuyu uzatmamak için bu üç tür bilgiden sadece devletlerarası ilişkilerle ilgili olanları öne çıkaran bir yaklaşımı tercih ettik.

İki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin ne zaman ve ne surette başladığını tam olarak tespit etmek zor olmakla birlikte, kaynaklardaki birtakım bilgilerden hareketle bu münasebetlerin, Bahrî Memlûk grubunun bir kısmının Anadolu Selçukluları'na sığınmasıyla başladığı söylenebilir. Memlûkler'in ilk sultanı kabul edilen el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek et-Türkmânî (648-655/1250 - 1257) kendisinin tahta olmasından rahatsız olan ve iktidara ortakmış gibi hareket eden Bahrî Memlûk grubunu, liderleri Aktay'ı ortadan kaldırarak ve bir kısmını da cezalandırarak devreden çıkarmış (Şaban 652/Ekim 1254), bu sırada söz konusu grubun büyük kısmı çeşitli devlet ve bölgelere kaçmıştır.³³ Memlûkler döneminin en meşhur tarihçilerinden Makrîzî (ö. 845/1441), kaçan memlûklerden yüz otuz kişilik bir süvari grubunun Rum sultanı Alâeddin'e (II. Keykubad [647-652/1249-1254]) sığındığını nakleder. Tarihçi, çeşitli bölgelere dağılan Bahrî Memlûk grubunun daha sonra tehlike oluşturacağını fark eden Aybek et-Türkmânî'nin, bunların sığındığı ülkelerin sultanlarına mektuplar göndererek iadeleri konusunda ricada bulunduğunu belirtir. Makrîzî, Memlûk sultanının Rum sultanına da mektup gönderdiğini ve bu grubu kötüleyerek onlardan sadır olabilecek tehlikeler hususunda Selçuklu hükümdarına ikazlarda bulunduğunu söyler. Selçuklu sultanının bu mektuptan etkilendiğini belirten tarihçi, sığınmacı memlûklerden önde gelen birinin Memlûk sultanının hakikati çarpıttığını ve asıl zulme uğrayanların kendileri olduğunu söylemesiyle de onları iade

³³ Bk. Cemaleddin Muhammed b. Salim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*, VI(ısr. Ö. Abdüsselam Tedmürî), Kahire 2004, s. 178, 179; Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, XXIX (ısr. M. Ziyaeddin er-Reyyis-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1992, s. 430, 431-432; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/2, 389-390, 394, Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memlûk Münasebetleri (1250-1277)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (1999), s. 43-44.

etmekten vazgeçtiğini ilâve eder.³⁴ Selçuklu ülkesine sığınan bu memlüklerin, Aybek et-Türkmânî'nin öldürülmesinden hemen sonra Kahire'ye döndükleri de belirtilmelidir (655/1257).³⁵

el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın tahta çıkışından hemen sonra iki devlet arasında tekrar diplomatik ilişki kurulduğu tespit edilmektedir. Nitekim Anadolu Selçukluları dönemi tarihçilerinden İbn Bîbî'nin (ö. 684/1285'ten sonra) naklettiği bir rivayetten anlaşıldığı kadarıyla II. Keykâvus (643-660/1246-1262³⁶), kardeşi ile ihtilafa düştükten sonra bir arayış içerisine girmiş ve deniz yoluyla Memlükler'e devamlı elçi yollamak suretiyle yardım talebinde bulunmuştu.³⁷ Memlük tarihçisi Yûnînî'nin (ö. 726/1326) aktardığı bir rivayet ise İbn Bîbî'nin naklini tamamlar mahiyettedir. Buna göre Sultan Baybars, II. Keykâvus'un kardeşiyle ihtilafı neticesinde başkenti Konya'dan ayrıldığını haber almış, İmâdüddin Abdürrahim el-Hâşimî ve Emîr Şerefüddin İlcâkî'yi (el-Câkî ?) kendisine elçi olarak göndermiş ve bu elçilerle bir de mektup yollamıştır. Bu mektupta II. Keykâvus'tan Mısır'a gelmesini isteyen Sultan Baybars, kendisine her türlü imkânı seferber ederek destek olacağı hatta bizzat Anadolu'ya sefer düzenleyerek bütün memleketini kurtaracağı ve ona teslim edeceği vaadinde bulunmuştur. Mısır'a gitmesi şeklinde bir talebi beklemediği anlaşılan II. Keykâvus, elçilere şimdilik gelişmeleri bekleyeceğini, hemen harekete geçmek istemediğini, şayet başka çıkar yol bulamazsa mutlaka Sultan Baybars'a sığınacağını bildirmiştir. Bunun üzerine de elçiler Mısır'a dönmüştür.³⁸ İki rivayet birlikte değerlendirildiğinde II. Keykâvus'un Konya'dan ayrılmak

³⁴ Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 392, 393; ayrıca bk. Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)", s. 44; Bedr, *Eserü'l-hadâreti's-Selcûkiyye*, I, 162-163.

³⁵ Bk. Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 406; Bedr, *Eserü'l-hadâreti's-Selcûkiyye*, I, 163.

³⁶ Karışıklığa sebep olmamak için II. Keykâvus'un hükümdarlığı kardeşleriyle paylaştığı yılları belirtmeden bir şekilde tahta olduğu döneme işaret ettik.

³⁷ Bk. Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugağî İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'alâiyye fî'l-ümûri'l-'Alâiyye* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014, s. 587.

³⁸ Bk. Kutbüddin Ebü'l-Feth Musa b. Muhammed el-Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, I-IV, Haydarâbâd 1954-1961, II, 160; Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)", s. 45 vd.

zorunda kalıp Antalya'ya geldiğinde durumunu mektup ve elçiler vasıtasıyla Sultan Baybars'a iletteği, Baybars'ın da bahsi geçen elçileriyle ona yardım vaadinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Diğer Memlük tarihçileri ise hadisenin bundan sonraki seyriyle alâkalı ayrıntılı nakillerde bulunmaktadırlar. Bu rivayetlere göre söz konusu iki elçi İmâdüddin Abdürrahim el-Hâşimî ve Emîr Şerefüddin İlcâkî, yanlarında II. Keykâvus'un elçileri olan Nâsırüddin Nasrullah b. Güç Arslan, Sadreddin el-Ahlâtî ve Sultan Baybars'a iletmek üzere bir bilgi notu (tezkire) ile birlikte Kahire'ye geldiler (Şaban 660/Haziran-Temmuz 1262). Bu elçilerin beraberlerinde getirdikleri tezkirede II. Keykâvus fevkalade hürmetkâr ifadelerle ülkesinin yarısını Sultan Baybars'a bırakacağını, elçileriyle yolladığı kendi tuğrasının bulunduğu boş derclerin³⁹ Memlük sultanına ait olduğu ve sultanın bunları kullanarak Anadolu topraklarından istediği yerleri seçtiği emîrlere iktâ olarak tahsis edebileceğini bildirmektedir.⁴⁰Cemaziyelâhir 660 (Mayıs 1262) tarihinde kaleme alındığı belirtilen bu tezkirenin bir nüshası Memlük tarihçileri tarafından nakledilmiştir.⁴¹ Bazı değerlendirmeler yapmak açısından söz konusu tezkirenin şekli ve içeriğine de temas etmek gerekir. Buna göre, "zamanın ve durumun gereği olarak" Arapça yazıldığı ifade edilen tezkire, bunu getiren Nâsırüddin Nasrullah b. Güç Arslan'a yönelik övücü ve yüceltici sıfatlarla başlamakta, onun belirtilen hususların icrasında tam yetkili olduğu ifade edilmektedir. Cârî âdet üzere bu şahsa Sultan Baybars'a sunulmak üzere sancak ve mendil verildiği de belirtilmektedir. Daha sonra Sultan Baybars'ın bahsi geçen derclere istediğini yazabileceği, bu hususta vereceği kararların bizzat II. Keykâvus'un kararları gibi telakki edileceği,

³⁹ Derc (ç. dürüc), Memlük inşâ divanında rulo şeklinde veya katlanmış uzun kâğıtlar için kullanılan bir tabirdir (Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ*, I-XV, Kahire 1963, I, 138).

⁴⁰ Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*(nşr. Abdülaziz el-Huveytir), Riyad 1976, s. 125; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, VI, 330; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 75.

⁴¹ Bk. İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir*, s. 126-127; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, s. 330-332.

asla değiştirilmeyeceği İslâmî usulde Allah lafzı defalarca anılarak yeminlerle teminat altına alınmaktadır. Hatta II. Keykâvus, bu yeminin şahsî yemini olduğunu özellikle belirtmektedir. Bunların ardından o günden sonra Sultan Baybars'ın yazdıracağı bütün emirlerin harfiyen yerine getirileceği, artık iki devletin tek devlet olduğu (Sâre'l-beytânivâhidün), aradaki tam muhabbetin bunu teyit ettiği şeklindeki ifadelerle ve "Allah bu konuştuklarımıza şahittir"⁴² âyetiyle tezkireye son verilmektedir. Bu tezkireyle ilgili bazı değerlendirmeler yapmak gerekirse öncelikle iki taraf da Türk olmakla birlikte aralarındaki yazışmaların Arapça yapıldığı sonucuna varmak mümkündür. Bunun bir başka örneği Sultan Baybars'ın Selçuklu ümerasına gönderdiği ve onları kendisine tâbi olmaya çağırdığı mektuplarda da görülmektedir (675/ 1276). Bu mektuplar da Arapça kaleme alınmış ve Selçuklu emîrleri bunların tercümelerini yaptırmıştır.⁴³ İkinci olarak, tezkiredeki ifadelerden II. Keykâvus'un içinde bulunduğu durumun vahameti ve tek kurtuluş ümidinin Memlûk Devleti'nin yardımı olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü ve son olarak iki devletin tarihî bağlarına atfen tek devlet gibi mütalaa edildiğinin resmî ifadelerle de kayıt altına alındığı tespit edilmektedir.

Bahsi geçen tezkire ve elçilerin verdiği bilgilerin ardından Sultan Baybars'ın hemen harekete geçtiği görülmektedir. Öncelikle Selçuklu elçilerine gereken ihtimamın gösterilmesi ve en iyi şekilde ağırlandıklarını emreden Sultan Baybars, daha sonra II. Keykâvus'a yardım yollamak için hazırlıklara başladı. Memlûk emîri Nâsırüddin Ağlamış komutasında üç yüz süvariden müteşekkil bir birliğin yola çıkmak üzere hazırlanmasını emreden sultan, söz konusu emîre Anadolu topraklarından bir iktâ tahsis etti. II. Keykâvus'un elçisi olan Nâsırüddin Nasrullah b. Güç Arslan'ın emrine de üç yüz kişilik bir birlik veren sultan, ona da Diyarbakır bölgesini iktâ etti ve diğer Memlûk birliği ile birlikte yola çıkmasını söyledi. II. Keykâvus'un

⁴² Yusuf 12/66.

⁴³ Bk. İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*(nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983, s. 157.

ikinci elçisi Sadreddin el-Ahlâtî'nin ise kendi yollayacağı elçilerle birlikte deniz yolunu kullanarak Selçuklu sultanına ulaşmaları gerektiğini ve ona taleplerinin karşılanacağını söylemelerini emretti. Bunların ardından Şam ve Halep bölgesindeki Memlük emîrlerine de haber yollayan Sultan Baybars, sefer için hazırlanmaları talimatını verdi.⁴⁴ Bu hazırlıklar yapıldığı sırada söz konusu elçilerin Kahire'ye gelmesinden bir ay sonra II. Keykâvus'tan bir mektup geldi. Bu mektupta verilen bilgilere göre kendisinin Sultan Baybars'la ittifak yaptığını öğrenen Moğollar, Baybars'tan korktukları için kaçarak memleketlerine dönmüşlerdi. II. Keykâvus ise başkent Konya'yı kardeşinden geri almak için muhasara altına almıştı.⁴⁵ Ne var ki, Moğollar'ın desteğini alan kardeşinin harekete geçtiğini ve vezirinin dahi karşı tarafla anlaşmış olduğunu gören II. Keykâvus, Bizans'a sığınmaktan başka çare bulamamıştır (660/1262).⁴⁶ Hadiselerin bu şekilde cereyan etmesi Memlükler'in yardım çabalarını da akim bıraktı. Memlük tarihçilerinin ifadelerine göre II. Keykâvus'un kardeşiyle giriştiği mücadelede yenilgiye uğradığına dair haberlerin Kahire'ye ulaşması sebebiyle, gönderilecek yardım birliğinin hareketi tehir edildi (660/1262).⁴⁷

Daha sonraki süreçte Memlük kaynaklarında hem Anadolu Selçukluları'ndaki yeni gelişmelerden hem de II. Keykâvus'un bundan sonraki durumu ile ilgili bazı bilgilerden ve vefatından bahsedildiği tespit edilmektedir. Kaynaklarda yer alan kronolojik olarak ilk bilgiye göre Kilikya Ermeni Kralı, İlhanlı hükümdarı Hülâgû'nun yanından dönerken kendi memleketine uğramadan Moğol devlet ricalinden bazılarıyla birlikte Anadolu Selçuklu sultanı IV. Rükned-

⁴⁴ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzû'z-zâhir*, s. 125, 127; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, s. 330, 332; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX (nşr. Muhammed A. Şaîre-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1990, s. 57.

⁴⁵ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzû'z-zâhir*, s. 128; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, s. 333; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 57.

⁴⁶ Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'alâiyye*, s. 588, 589; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, II, 160; Parpucu, *Hatiroğlu Şerefü'd-din İsyanı*, s. 10-11; Sümer, "Keykâvus II", *DİA*, XXV (2002), s. 356.

⁴⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 75; Aynî, *'İkdü'l-cümân*, I, 334.

din Kılıcarslan'la (647-652/1249-1254, 652-660/1254-1262) anlaşma yapmak amacıyla Konya'ya gitmiştir. IV. Rükneddin Kılıcarslan, Ermeni kralını tuzağa düşürmeyi ve bunu Türkmenler'in yaptığını ileri sürerek sorumluluktan kurtulmayı planlamıştır. Ancak kralın bunu sezmesi sebebiyle planını uygulamaktan vazgeçmiş, hatta heyette Hülâgû'nun adamlarının da bulunduğunu görünce son derece hürmetkâr davranmış, Ermeni kral ve Moğol idarecilere kıymetli hediyeler sunmuştur. Moğol idarecilerin aracılığı yüzünden Ermeni kralıyla sulh ve ittifak yapmak zorunda kalmıştır (662/1264). Dış gelişmeler konusundaki hassasiyeti bilinen Sultan Baybars'ın bu gelişmelerden de haberdar olduğu nakledilir.⁴⁸ Memlûk kaynaklarındaki ikinci bilgi ise II. Keykâvus'un Bizans'a ilticasından sonra burada başına gelenlerle ilgilidir. Buna göre II. Keykâvus beraberindeki emîrlerin Bizans İmparatoruna suikast düzenleyerek ülkeyi ellerine geçirme teşebbüsünün ortaya çıkması üzerine adamlarıyla birlikte tutuklanmış, bir kalede hapsedilmiştir (662/1264). Altı sene kadar hapiste kalan II. Keykâvus, Altın Ordu hükümdarı Mengü Timur'un (1266-1280) yardımıyla esaretten kurtulmuş, söz konusu hükümdarın lütuf ve ihsanlarıyla 677 (1279) senesinde gerçekleşen vefatına kadar Kırım'da müreffeh bir hayat sürmüştür.⁴⁹

II. Keykâvus sonrası dönemde Memlûkler'in Anadolu Selçukluları ile münasebetleri bu dönemin Selçuklu sultanlarını tahakkümü altına alan kudretli devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne'nin faaliyetleri etrafında şekillenmiş görünmektedir. Mesele 670 (1272) senesinde Pervâne'nin, Moğollar'ın Anadolu valisi Samgar Noyan'la birlikte bir elçi heyeti teşkil ederek Sultan Baybars'a gönderdiği tespit edilmektedir. Bu heyetin gönderilme sebe-

⁴⁸ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir*, s. 191-192; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 88; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 259-260.

⁴⁹ Bk. Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 93-94, 126, 168-169; İmâdüddin İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer* (nşr. Muhammed Azbv.dğr.), I-IV, Kahire 1998-1999, III, 259-260, IV, 11-12, 19; krş. İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Melikî'z-Zâhir*, s. 77-78; Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân*, II, 66-67; ayrıca bk. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 515-516, 516-518.

bi Baybars'ın İlhanlı hükümdarı Abaka'ya elçi göndermesini rica ederek Memlûkler ile İlhanlı Devleti arasında bir sulh tesis edilmesi idi. Elçiler vasıtasıyla iletilen bu ricayı memnuniyetle karşılayan Sultan Baybars, iki emîrini Abaka'ya göndermeyi kabul etti. Memlûk elçileri, Selçuklu başkenti Konya'da bir süre kaldıktan sonra Pervâne ile birlikte Abaka'nın yanına gittiler. Elçileri önce güzel bir şekilde karşılayan Abaka, onların getirdiği mektupta yer alan Baybars'ın kendisine yönelik işgal ettiği Müslüman topraklarından ayrılması talebini duyunca, Memlûk sultanına hakaret ederek elçileri kovdu.⁵⁰

Memlûkler, Pervâne'nin Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki etkin konumunu bilmekte ve buna dayanarak gerçekleştirdiği icraatı da takip etmekteydi. Nitekim Sultan Baybars'ın daha önce bahsi geçen elçilerle birlikte Abaka ve Anadolu valisine hediyeler yollarken Pervâne'yi de ihmal etmediği ve ona gizlice verilmek üzere pahalı kumaşlar gönderdiği belirtilmektedir.⁵¹ Yine, Baybars'ın hayatı hakkında bir eser kaleme alan ve bu dönemde yaşamış bulunan Memlûk tarihçisi İbn Şeddâd'ın (ö. 684/1285), Anadolu Selçuklu veziri Hoca Fahreddin Ali'nin, 671 (1273) senesinde Pervâne tarafından tutuklandığına dair uzunca nakli de⁵² bu yakın alâkanın bir göstergesi olarak burada zikredilmelidir.

Pervâne'nin Selçuklu yönetimindeki mutlak otoritesini sürdürme gayreti, Memlûk-Anadolu Selçukluları diplomatik ilişkilerini farklı bir noktaya taşıdı. Pervâne bir yandan devlet yönetimini tekelinde tutmak için rakiplerini hatta sultanları devreden çıkarmaya çalışırken bir yandan da İlhanlılar'ı karşısına almadan kurduğu düzenin devamını sağlamaya gayret gösteriyordu. Daha önce bahsi geçen vezirin tutuklanması onun bu çabalarının bir örneği idi. Ne var ki, Moğollar'ın Anadolu'daki idarecileri İlhanlı hükümdarı Aba-

⁵⁰ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 34-35; Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân*, II, 471-472; Özbek, *El-Melikü'z-Zâhir Rükne'd-din Baybars*, s. 99;krş. İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir*, s. 399-400; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 134.

⁵¹ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir*, s. 399; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 192.

⁵² *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 62-63; ayrıca bk. Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân*, III, 7-8.

ka'nın kardeşi Acay ile Samgar Noyan'ın ona yaptığı baskılar Pervâne'nin rahat hareket etmesine mani oluyordu.⁵³ Pervâne bu durumdan kurtulabilmek için önce Abaka ile gizli bir görüşme yaptı. Bahsi geçen Baybars'ın elçileriyle Abaka'nın yanına gittiği sırada bir fırsatını bularak İlhanlı hükümdarına kardeşi Acay'ın Memlûklerle anlaşarak Anadolu'ya hâkim olmak istediği ihbarında bulundu. Böylece Acay'ı gözden düşürerek görevden aldırarak ve Anadolu'da daha rahat hareket etmek istiyordu. Abaka ona bunu gizli tutmasını söyledi ve Acay ile Samgar'ı görevden alarak yerlerine Toktu Noyan'ı atayacağını vaat etti. Bu vaatle rahatlayan Pervâne, memleketine döndüğünde Acay'ın eskisinden daha sert davranışlarıyla karşılaştı. Acay'ın durumu öğrendiği zannına kapılan Pervâne acil destek arayışına girdi ve Sultan Baybars'tan yardım istemek zorunda kaldı. Sultana bir elçiyle gizlice yolladığı mektubunda III. Keyhusrev'in (664-682/1266-1284) sultanlığı ve kendisinin mevcut konumunun muhafazası hususunda teminat verilmesi kaydıyla Baybars'ın buradaki Moğollar'la Acay ve Samgar'ın yok edilmesine yardımcı olmak için Anadolu'ya daimî olacak bir ordu göndermesini talep etti (Recep 672/Ocak 1274). Sultan Baybars bu mektuba cevaben Anadolu'ya gönderilecek ve orada kalacak ordunun iâşe ve ibatesi için bazı yerlerin gelirlerinin tahsis edilmesi yahut Pervâne'nin şahsî mülk veya vakıflarından bunlar için irat aktarılması gerektiğini, Moğol meselesi halledildikten sonra bu tahsisatın iade edileceğini ancak bu engeller aşılrsa dahi bu mevsimde daha iyi beslenmesi gereken atları ve yorgun orduyu dar geçitlere sokmak istemediğini belirtti. Nasip olursa ertesi yıl Anadolu'ya geleceğini de ekleyerek Pervâne'nin cevabını beklemeye başladı. Ancak Baybars'ın mektubu ulaşmadan önce Abaka, Acay ve Samgar'ı Anadolu'daki görevlerinden azletmiş böylece Pervâne'nin sıkıntıları ortadan kalkmıştı. Bu durumda Pervâne, Sultan Baybars'ın mektubuna

⁵³ Parpuçcu, *Hatiroğlu Şerefü'd-din İsyanı*, s. 26-27; Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, XXXI (2006), s. 92.

cevap verme lüzumu dahi hissetmedi.⁵⁴ Esasen Pervâne'nin Baybars'a yönelmesinin altında da Acay'ı görevden almak için bir süre beklemesi sebebiyle Abaka'dan ümidini kesmiş olması yatıyordu. Beklediği gerçekleşince de yazdıklarını unutmayı tercih ederek verdiği sözleri tutmamıştı.⁵⁵ Baybars ise Pervâne'ye verdiği sözün gereği olarak ertesi yıl (Şaban 673/Şubat 1275) Anadolu topraklarına yöneldi. Bu sırada İlhanlı hükümdarının yanında olduğu anlaşılan Pervâne⁵⁶ Baybars'ın Anadolu'ya yöneldiğini duyunca bir elçi yollayarak sultanın bu yıl Sis'e, Ermeniler'in üzerine yürümesinin daha uygun olacağını, ancak gelecek sene gerekli şartları oluşturabileceğinden Selçuklu topraklarına o zaman yönelmesinin münasip olduğunu bildirdi. Baybars da seferin yönünü Ermeni ülkesi olarak belirledi.⁵⁷

Sultan Baybars'ın Ermeniler üzerine gerçekleştirdiği bu sefer, Memlük-Anadolu Selçuklu ilişkilerinde iki tarafın bir çatışmada karşı karşıya geldiği yeni bir gelişmeye de sebep oldu. Muhtemelen söz konusu sefere cevap olarak İlhanlı hükümdarı Abaka, el-Bîre'ye (Birecik-Urfa) bir saldırı tertip edilmesini emretti. Yarısını Pervâne'nin komutasında Anadolu'daki çeşitli bölgelerden gelen askerlerin diğer yarısını da Moğollar'ın oluşturduğu otuz bin kişilik ordu, Bîre'yi muhasaraya başladı (Cemaziyelâhir 674/Kasım 1275). Bu ordunun başında Atabay ve Tabşi Noyan bulunuyordu. Muhasara devam ederken Pervâne, Sultan Baybars'ı Bîre'ye getirerek Moğollar'la karşılaşmasını sağlamak ve bu sırada yanındaki Selçuklu askerleriyle ona iltihak etmek suretiyle Anadolu üzerindeki emellerine ulaşabilmek için dört yüz kişilik bir süvari birliğini Baybars hakkında istihbarat toplamak ve yağma yapmak bahanesiyle Şam'a

⁵⁴ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 78-79; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 33-34; Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)", s. 48-49; Parpuçu, *Hatiroğlu Şerefü'd-din İsyanı*, s. 26-28.

⁵⁵ Bk. Özbek, *El-Melikü'z-ZâhirRükne'd-din Baybars*, s. 100.

⁵⁶ Bk. İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 122; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 112.

⁵⁷ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 107; ayrıca bk. Özbek, *El-Melikü'z-Zâhir Rükne'd-din Baybars*, s. 103; a.mlf., "Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)", s. 49-50; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 207.

yolladı. Bu birlik Fırat'ı geçtikten sonra Baybars'ın Pervâne'ye yolladığı elçilerle karşılaştı ve onları yakaladı. Bu elçilerin yanında Pervâne'ye hitaben onun yazdığı mektuplar gereğince harekete geçildiği ve Pervâne'nin de hazırlık yapması icap ettiği şeklinde bilgiler bulunan mektup vardı. Elçiler ve mektup Moğol ordusu komutanı Atabay Noyan'a teslim edildi. Atabay mektuptaki bilgilere muttali olunca ordusundaki Pervâne dâhil bütün Müslümanları öldürmeye karar verdi ancak diğer Moğol idarecilerinin tavsiyesiy-le bundan vazgeçti. Daha sonra elçileri Pervâne'ye getirerek yüzleş-tirdi. Pervâne, bunun Ermeni kralı tarafından gerçekleştirilmiş bir tertip olduğunu, bunun daha önce de yapıldığını ileri sürerek inkâr cihetine gitti. Atabay Noyan buna inanmış gibi görünmekle birlikte bahsi geçen mektubu gizlice Abaka'ya göndermeyi de ihmal etmedi. Bunların ardından Baybars'ın yola çıktığını da öğrendiğinden kuşatmayı kaldırarak ordusuyla geri çekildi.⁵⁸ Memlûk devlet adamı ve tarihçi Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325) ise hadisenin bazı kı-sımlarını farklı bir şekilde aktarmaktadır. Onun nakline göre, Ata-bay (Abatay) Noyan, Pervâne'nin Sultan Baybars'la yapmış olduğu daha önceki yazışmalardan haberdar idi. Bundan dolayı Bîre kuşatması sırasında dört yüz kişilik bir süvari birliğini Pervâne'nin Sultan Baybars'a yolladığı elçileri yakalamak üzere yollamıştı. Bu birlik Pervâne'nin elçilerini yakalayarak Atabay'a getirdiler. Bun-ların yanındaki mektupta Sultan Baybars'a hitaben Bîre'ye gelirse bir yandan Memlûk ordusu bir yandan da Selçuklu askerlerinin Moğol-lar'ı çevirme imkânı bulunduğu ve böylece Moğollar'dan kurtula-cakları şeklinde malumat bulunmaktaydı. Atabay Noyan bundan dolayı Bîre kuşatmasını kaldırmış, bahsi geçen elçiler ve mektubu da Hükümdar Abaka'ya göndermişti.⁵⁹

⁵⁸ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 126-127, 128; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 114-115.

⁵⁹ *Zübdetü'l-fikre*, s. 146; krş. Nâsirüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk-Târîhu'lbnî'l-Furât*, VII (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1942, s. 41-42.

Sonuç itibariyle Pervâne'nin Moğollar'a ihanet ettiği anlaşılmıştı. İlhanlı hükümdarı Abaka kendisine ulaşan bilgiler sebebiyle Pervâne'ye tavrını değiştirdi ve onu başkentine çağırdı. Pervâne ise başkente giderse öldürüleceğini düşündüğünden çeşitli bahaneler ileri sürerek bu talebi geri çeviriyor, bir yandan da Sultan Baybars'ı Anadolu'ya davet eden mektuplar yolluyordu.⁶⁰ Anadolu Selçukluları dönemi tarihçileri, Pervâne'nin Abaka'nın davetine hemen icabet etmemesini kendisinin memleketten ayrılması durumunda ülkeye bir zarar gelebileceği endişesine bağlamaktadır.⁶¹ Dolayısıyla Pervâne artık dönüşü olmayan bir yola girdiğinin farkındaydı. Bîre muhasarasının kaldırılmasından sonra başında bulunduğu ordu ile Moğollar'dan ayrıldı, memleketine döndüğünde de Selçuklu devlet erkânıyla durumu müzakere etti. Bazıları muhalif, bazıları da çekimser olmakla birlikte devlet erkânının çoğu mevcut durumda Moğollar'ın tahakkümüne daha fazla katlanamayacakları düşüncesiyle Pervâne'nin tavsiyesini kabul ederek Sultan Baybars'la anlaşma yapmaya karar verdi. Pervâne'nin yanı sıra Emîr Hüsameddin Bîcâr, oğlu Bahaeddin,⁶² Hatîroğlu Şerefüddin Mesudve kardeşi Ziyaeddin Mahmud ile Eminüddin Mikâil Sultan Baybars'ın dost oldukları ile dost, düşmanlarıyla da düşman olmak üzere yemin ederek anlaştılar. Pervâne bu anlaşmanın bir nüshasını Nureddin Bezîz adlı bir adamıyla Baybars'a gönderdi ve Memlûk sultanından Anadolu'ya Moğollar'dan kurtulmalarına yardımcı olmak üzere bir ordu göndermesini talep ettiler. Bunun yanı sıra III. Keyhusrev'in Anadolu Selçuklu sultanı olarak bırakılmasını isteyen Pervâne, Moğollar'a ödenen verginin artık Memlûkler'e ödeneceğini de taahhüt etti. Sultan Baybars ise mektuptan duyduğu memnuniyeti ifade

⁶⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 146; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VII, 42.

⁶¹ Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-alâiyye*, s. 608; Kerîmüddin Mahmud el-Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 77.

⁶² Emîr Hüsameddin Bîcâr ve oğlu Bahaeddin daha sonra başlarına gelen bir hadise yüzünden Pervâne'nin de tavsiyesiyle 675 senesi başlarında (Temmuz 1276) Memlûkler'e sığınmışlardı. Yanlarında Anadolu Selçuklu devlet erkânından on iki civarında kişi ve bunların aileleri de vardı. Bk. İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 155-156; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 152-153; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 166-167; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VII, 66.

ettikten sonra suların azlığı sebebiyle bu mevsimde Anadolu'ya girmesinin mümkün olmadığını ancak Bahar geçince gelebileceğini belirterek mukabelede bulundu. Sultan Baybars'tan ümidini kesen Pervâne ise Bîre kuşatmasının gerçekleştiği yılın sonunda Abaka'nın davetine icabet etmek zorunda kaldı (Zilhicce 674/Mayıs 1276).⁶³

Abaka'nın yanına gitmekten başka çaresi kalmayan Pervâne, burada fazla kalmamak için bir plan yapmıştı. Yola çıkarırken Amasya meliki Hüsameddin Toruntay'ı çağırdı ve ona gitmek istemediğini ancak buna mecbur olduğunu, böyle bir durumda ancak mücbir bir sebep bulabilirse dönme imkânı olacağını, bu amaçla Selçuklu ümerasıyla bir araya gelerek görüşmesini ve kendisinin söyleyeceği bazı şeyleri yapmalarını istedi. Buna göre Selçuklu devlet erkânı bir araya gelecek ve Memlûk sultanı Baybars'ın Anadolu'ya yöneldiği ve Selçuklu ülkesini istilâ etmeye çalıştığına dair Pervâne'ye peş peşe mektuplar göndereceklerdi. Pervâne, Abaka'nın yanında iken daha önce yaptığı plan çerçevesinde bahsi geçen hususta bir dizi mektup kendisine iletildi. Bunları Abaka'ya sunan Pervâne amacına ulaştı ve İlhanlı hükümdarının talimatıyla yanına otuz bin kişilik bir Moğol ordusu da verilerek Anadolu'ya gönderildi.⁶⁴

Pervâne memleketine döndüğü esnada, Anadolu Selçuklu emîrlerinden Hatîroğlu Şerefüddin Mesud, Sultan Baybars'ı Anadolu'ya davet eden bir mektup yazdı ve bir adamıyla bu mektubu Elbistan'daki Memlûk emîrine gönderdi. Sonradan pişman olduysa da mektubun Baybars'a ulaşmasına mani olamadı. Mektubu alan Sultan Baybars, Emîr Bedreddin Bektût el-Atabekî'yi bin kişilik bir süvari birliği ile Anadolu'ya gönderdi ve bu emîre önce Halep'e uğramasını ve buradaki Memlûk ordusundan takviye almasını em-

⁶³ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 128-129, 153; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 116-117, 165; ayrıca bk. Özbek, *El-Melikü'z-Zâhir Rükne'd-din Baybars*, s. 104-105; Parpuçu, *Hatîroğlu Şerefü'd-din İsyanı*, s. 31-32.

⁶⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 147; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, VII, 42-43.

retti. Baybars ayrıca bu emîre Anadolu Selçuklu ümerasına ulaştırılmak üzere yazdırdığı mektupları da verdi. Mektuplarda Selçuklu emîrlere hitaben Rum ümerasını kendisine tâbi olmaya çağırıyor, muhalefet edenleri cezalandırmakla tehdit ediyordu. Emîr Bedreddin Bektût, Elbistan'a geldiğinde mutat olduğu üzere sınırları teftiş eden bir grup Selçuklu emîriyle karşılaştı. Mübarizüddin es-Sûrî, Seyfeddin Candar ve oğlu Bedreddin ile Bedreddin Mikâil'den müteşekkil Selçuklu birliği Bedreddin Bektût ile anlaşarak Memlûk Devleti'ne iltica ettiler. Memlûk emîri Bedreddin Bektût yanındaki mektupları Selçuklu ümerasına birer birer yolladıktan sonra iltica eden grupla Sultan Baybars'ın yanına gitti. Bu emîrleri Halep'te kabul eden Baybars, onlara ihsanda bulundu (Muharrem 675/Temmuz 1276).⁶⁵

Sultan Baybars'ın Selçuklu ümerasına gönderdiği mektuplar tesirini göstermeye başladı. Selçuklu ordusunun komutanlarından Hatîroğlu Şerefüddin Mesud ve Taceddin Giv, Baybars'ın mektubunun ulaştığı diğer ümerayı da toplayarak durumu müzakere ettiler. Seyfeddin Toruntay'ın oğlu Sinaneddin'e mektupları tercüme ettirip okuttular. Bu sırada Sultan Baybars'ın yolda olduğunu bildiren başka mektuplar da ulaşmıştı. Taceddin Giv'in önerisiyle kendilerine mektup gelen her emîrin ayrı ayrı cevap yazması ve Sultan Baybars'a hitaben kesin olarak ona boyun eğdiklerini ayrıca Kayseri'ye giderek diğer devlet erkânına da durumu haber verip III. Keyhusrev'i yanlarına alarak kendisinin huzuruna gideceklerini bildirmeleri şeklinde bir karar alındı. Cevabî mektuplar gönderildikten sonra Hatîroğlu Şerefüddin Mesud, komutası altındaki Anadolu Selçuklu ordusunu civarda bulunan Moğollar'ı öldürmek ve mallarını yağmalamak üzere gönderdi. Karamanoğulları ve Türkmenler'in de katılımıyla isyan iyice büyüdü.⁶⁶ Hatîroğlu Şerefüddin Mesud isyana katılmayan ve Pervâne'nin oğlu Mühezzebüddin Ali ile anlaşarak

⁶⁵ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 154-155, 157; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 165-166.

⁶⁶ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 157, 158-159; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 167.

kendilerini ortadan kaldırmaya çalışan Taceddin Giv ve bir emîri öldürttü.⁶⁷

Daha sonra Mühezzebüddin Ali ile arasını düzelten Hatîroğlu Şerefüddin Mesud, III. Keyhusrev'in yanına gelmişti. Burada Selçuklu sultanının ordu ile Niğde'de beklemesi ve Sultan Baybars'a elçi yollanarak III. Keyhusrev ve kendileri için eman ve teminat alınması hususunda görüş birliğine vardılar. Pervâne'nin oğlu Mühezzebüddin Ali ise Kayseri'ye dönerek hazırlık yapmak ve eşyalarını almak üzere müsaade istedi. Kayseri'ye gelince de adamları ve ailesini alarak gece gizlice Tokat'a kaçtı. Bunu duyan Hatîroğlu Şerefüddin Mesud, kardeşi Ziyaeddin'in maiyetinde otuz yedi adamını, Seyfeddin Toruntay da oğlu Sinaneddin ile yirmi adamını Sultan Baybars'a gönderdiler. Bu iki elçi ve beraberindekiler Humus'ta Sultan Baybars'a ulaştılar (Safer 675/Ağustos 1276). Anadolu'daki gelişmeleri sultana arz ettiler. Sultan Baybars, onlara Moğollar'a karşı giriştikleri isyan konusunda acele davrandıklarını, Pervâne'nin oğlunun doğru olanı yaptığını zira babası ile bu yılın sonunda Anadolu'ya geçme hususunda yaptıkları anlaşmayı onun bildiğini belirtti. Bu konuşmadan bir süre sonra Hatîroğlu Şerefüddin Mesud'un kardeşi Ziyaeddin, Sultan Baybars'la hususî görüşme talebinde bulundu. Talebi kabul edilen Ziyaeddin, Baybars'a şayet şimdi harekete geçilmezse kardeşi ve isyancı ümeranın hayatlarının tehlikeye gireceğini söyledi. Sultanın böyle bir sefere niyeti yoksa bile hiç olmazsa Selçuklu sultanı ve kardeşinin Anadolu'dan çıkarılmasını temin edecek küçük bir birliği sevk etmesini istirham etti. Sultan ise yine kışa kadar beklemesi gerektiğini, onların memleketlerine dönerek kalelerini tahkim etmek suretiyle tehlikeden korunabileceklerini söyledi. Bununla birlikte Sultan Baybars, bu elçileri de yanına alarak Halep'e döndüğünde bir yardım birliği göndermeye karar verdi. Emîr Balaban ez-Zeynî komutasında bir memlûk kuvvetini III. Keyhusrev, Hatîroğlu Şerefüddin Mesud, Seyfeddin Toruntay ve diğer ümerayı kurtarmak üzere Anadolu'ya

⁶⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'alâiyye*, s. 609-610; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 78; Parpucu, *Hatiroğlu Şerefüddin İsyanı*, s. 37-38.

gönderdi (Safer 675/Ağustos 1276). Ancak bu memlûk birliği Gök-nük'e ulaştığı sırada Pervâne ile birlikte otuz bin kişilik Moğol ordusunun Anadolu'ya girdiği haberi geldi. Emîr Balaban ez-Zeynî bu ordunun Sultan Baybars'ın az bir kuvvetle Suriye'de olduğunu du-yarsa üzerine gelebileceği endişesiyle Memlûk sultanına haber yol-ladı. Sultan Baybars da Kahire'ye döndü. Emîr Balaban ez-Zeynî ise Anadolu'ya girmekten vazgeçti.⁶⁸

Bu sırada Selçuklu ülkesinde durum Hatîroğlu Şerefüddin Mesud ve müttetiklerinin aleyhine dönmüştü. Pervâne'nin büyük bir Moğol ordusuyla çıkagelmesi, yanında çok az adamı olan Hatîroğlu Şerefüddin Mesud'un geri çekilmesini mecbur kıldı. Sı-ğındığı kalenin muhafızı tarafından Pervâne'ye teslim edilmesiyle de isyan resmen sona erdi ve isyancıların muhakemesi başladı. Hatîroğlu Şerefüddin Mesud sorumluluğu üzerine alarak Seyfeddin Toruntay ve diğer erkânın kurtulmasını sağladı. Ancak bu muha-keme esnasında isyanın gerekçesi olarak Pervâne'nin Sultan Bay-bars'la görüşmesi ve anlaşmasını göstermesi, Pervâne'yi büyük sıkıntıya soktu. Pervâne daha önce yaptığı gibi bunu da inkâr etti, bir yandan da Hatîroğlu Şerefüddin Mesud'a gizlice haber göndere-rek ikinci sorgulamasında daha önce söylediklerinden dönmelerini belki böylece ikisinin de kurtulabileceğini ifade etti. Hatîroğlu ikinci sorgulamada söyleneni yaptı ancak feci şekilde katledilmekten kur-tulamadı (Rebîülâhîr 675/Ekim 1276). Başka bazı emîrlerin yanı sıra pek çok Türkmen de bu cezalardan nasibini aldı.⁶⁹

Hatîroğlu'nun başını çaktığı ve kanlı bir şekilde neticelenen isyan aslında Anadolu Selçuklularının bir türlü kurtulamadıkları

⁶⁸ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 160-161; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 168-170; ayrıca bk. Parpucu, *Hatiroğlu Şerefüd-din İsyanı*, s. 39-40.

⁶⁹ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 162-164; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 171-173; krş. Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 147-148; Şemseddin Muham-med b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîrve'l-a'lâm: sene 671-680* (nşr. Ömer A. Tedmûrî), Beyrut 2003, s. 20-22; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-âlâiyye*, s. 608-614; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 77-84; Hatîroğlu Şerefüddin Mesud isyanıyla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Parpucu, *Hatiroğlu Şerefüd-din İsya-nı*, s. 35-54.

Moğol tahakkümüne karşı duydukları hissiyatın bir yansımasıydı. Moğollar'ı yenebilme kudreti bulunan güçlü bir Müslüman devletten gördükleri küçük bir ümit ışığı onları harekete geçirmeye yetmiş fakat netice alamamışlardı. Ancak bu isyanın en önemli sonucu Baybars'ın beklenen Anadolu seferini gerçekleştirmeye karar vermesiydi. Baybars'ın böyle bir sefere kalkışmasının altında Anadolu'dan geçen ticaret yollarının, özellikle köle ticareti bakımından Moğol hâkimiyetinden kurtarılması gibi bir düşünce de yatmaktaydı.⁷⁰ Sultan Baybars, ülkesinde gerekli düzenlemeleri yaptıktan ve beş bin civarında süvariye koruma amaçlı Kahire'de bıraktıktan sonra daha önce Hatîroğlu Ziyaeddin ile yaptığı konuşmada söylediği gibi Anadolu'ya doğru sefere çıktı (20 Ramazan 675/25 Şubat 1277). Dimaşk, Halep, Antep, Göynük, Göksu (Maraş) yolunu takip eden sultan, nihayet Elbistan'a giden yoldaki geçitlerden Akça Derbent'e ulaştı (7 Zilkâde/12 Nisan). Burada askerlerini etrafa dağıtan sultan, Emîr Sungur el-Aşkar komutasında bir öncü birliği keşif amaçlı olarak daha ileri yolladı. Memlûk keşif birliği Moğollar'ın üç bin kişilik öncü birliği ile karşılaştı ve onları hezimete uğrattı (9 Zilkâde/14 Nisan). Bu sırada Sultan Baybars, Tudavun ve Pervâne komutasındaki Moğol ordusunun Ceyhan nehri üzerinde olduğunu ve kendilerine yaklaştığını öğrenmişti. Baybars ordusu ile birlikte yamaçlara çekildi. Buradan Elbistan ovasındaki Moğol askerlerini görebiliyorlardı. Moğol ordusu biner kişiden oluşan on bir tabura ayrılmış, ihanetlerinden korktukları Anadolu Selçuklu askerlerini de ayrı bir tabur olarak farklı bir yere konuşlandırmışlardı. Sonuçta iki ordu savaş nizamı alarak çarpışmaya başladı. Sultan Baybars'ın bizzat harekete geçtiği hızlı bir hücumla Moğol ordusu dağılmaya başladı. Memlûk ordusunun ısrarlı takibiyle çok azı kurtulabildi. Birçok komutanları esir alındı. Pervâne'nin oğlu ve torunu başta olmak üzere pek çok Selçuklu ileri geleni de esirler arasındaydı (10

⁷⁰ Bk. Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memlûk Münasebetleri (1250-1277)", s. 49.

Zilkâde 675/15 Nisan 1277).⁷¹ Selçuklu esirlerinin bir kısmı gönüllü olarak Memlûk saflarına geçmişti.⁷²

Moğol ordusunun hezimete uğradığını gören Pervâne, Kayseri'ye kaçtı (12 Zilkâde/17 Nisan). Burada Selçuklu sultanı III. Keyhusrev ve hizmetindeki emirlere Moğollar'ın buraya döndüklerinde intikam almak amacıyla bütün Müslümanları ve dolayısıyla kendilerini de öldüreceklerini belirterek kaçmaları gerektiğini söyledi. Daha sonra III. Keyhusrev ve bütün mallarını alarak Tokat'a gitti. Sultan Baybars ise bu sırada savaş alanında beklemekteydi. Burada düzenlemeler yapan Baybars, Emîr Sungur el-Aşkar'ı bir miktar askerle hem kaçan Moğollar'ı takip etmek hem de ahaliye eman vererek dükkânların açılması ve Memlûk parasıyla ticaret yapılması gerektiğini bildirmek üzere Kayseri'ye gönderdi. Ertesi gün de (11 Zilkâde/16 Nisan) kendisi yola çıktı. Yolda birçok kaleyi teslim alan Memlûk sultanı nihayet Kayseri'ye ulaştı (17 Zilkâde/22 Nisan). Burada şehir halkı ve ileri gelenler tarafından karşılanan Baybars, Selçuklu geleneğine göre yapılan bir cülûs merasimiyle tahta oturdu. Kendisine sunulan hediyeleri kabul etti. Rivayete göre Pervâne de sultana tebrik mesajı göndermiş idi. Sultan Baybars ise lütufla muamele göreceğini bildirerek ondan Kayseri'ye gelmesini ve tekrar makamına geçmesini istedi. Pervâne on beş gün mühlet talep etti. Esir olan Moğol komutanı Tudavun, Emîr Sungur el-Aşkar'a bunun bir hile olduğunu, Pervâne'nin zaman kazanarak İlhanlı hükümdarı Abaka'ya gitmeyi ve onu Sultan Baybars üzerine yürümeye teşvik etmeyi tasarladığını söyledi. Bunu öğrenen Baybars, askerin erzakının da azalması sebebiyle Kayseri'den ayrılmama-

⁷¹ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 169-173; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 153-155; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 175-178; krş. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'alâiyye*, s. 614 vd.; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 87 vd.

⁷² İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir*, s. 462; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 353; Baybars'ın Anadolu seferi hakkında daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Kemal Göde, "Mısır Türk Sultanı Baybars'ın Anadolu Seferi ve Kayseri'ye Gelişi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V (1994), s. 83-98; İbrahim Güneş, "Memlûk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/2 (2010), s. 346-358; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 560-566; Thorau, *The Lion of Egypt*, s. 235-240.

ya karar verdi. Baybars'ın Kayseri'den hareket ettiğini öğrenen Pervâne ise onun hangi yöne gideceğini tam olarak bilemediğinden hatta Sivas'a yöneleceği şeklinde bir istihbarat da aldığından bir elçiyle Memlûk sultanına haber gönderdi ve ayrılmamasını istirham etti. Sultan Baybars bu elçiye hem Pervâne hem de kendisiyle yazışan ümeranın sözlerini tutmadığını, kendisinin Selçuklu tahtında gözünün olmadığını, Allah'ın izniyle yapmak istediğini gerçekleştirmeye muktedir olduğunu göstermek için burada bulunduğunu söyledi. Rum topraklarını ve yolunu öğrendiğini, tekrar gelebileceğini, burada Pervâne'nin ailesinden birçok kişiyi ele geçirmesinin yeterince ibret verici olduğunu ilâve ederek onu uyarmayı da ihmal etmedi. Daha sonra yola çıkan Baybars, Elbistan'da muharebe alanını ziyaret edip bir süre burada kaldı. Başka yerlere de uğradıktan ve bazı elçileri kabul ettikten sonra Dımaşk'a döndü (7 Muharrem 676/10 Haziran 1277).⁷³ Sultan Dımaşk'ta iken Abaka'nın Elbistan'a geldiği ve buradan Şam'a yönelerek Memlûk ordusuna saldıracağı şeklinde bilgiler ulaştığı, bunun üzerine Baybars'ın savaşa hazırlandığı ancak Abaka'nın memleketine döndüğü haberi alınınca hazırlıklara son verildiği de rivayet edilmektedir.⁷⁴

Baybars'ın Anadolu seferi ile ilgili kaynaklarda yer alan bazı bilgilere bakıldığında onun sözünü tutmak konusundaki samimi tavrı görülmekte, Selçuklular'ı kurtarmak kadar Moğollar'a ders verme amacıyla da hareket ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu sefere iştirak eden ve Baybars'ın hayatını kaleme alan muasır tarihçi ve inşâ kâtibi Muhyiddin İbn Abdüzzâhir (ö. 692/1293), Memlûk sultanının Selçuklu tahtına oturmasından sonra yapılan kutlamalarda şarkı söylenmesine müsaade etmediğini, böyle bir anda bunun yapılmasını doğru bulmadığını görgü şahidi olarak aktarır. Sultanın, Pervâne'nin hediyelerini geri çevirirken kâfirlere karşı kazandığı

⁷³ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 175-179; Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân*, III, 177-178, 181-183; krş. Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 155-156.

⁷⁴ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 221-222; Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân*, III, 233; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/2, 635; krş. Özbek, *El-Melikü'z-Zâhir Rükne'd-din Baybars*, s. 110.

zaferin kendisi için yeterli olduğu, Anadolu halkının hayatını kurtarma arzusuyla hareket ettiği şeklinde ifadeler kullandığını da ilâve eder.⁷⁵ Anadolu Selçukluları dönemi tarihçisi Kerîmüddin el-Aksarâyî (ö. 733/1332-1333) ise, Memlûk sultanının Kayseri’de bulunduğu on gün süresince, çok sayıda askerin mevcudiyeti sebebiyle gıda fiyatlarının çok arttığını, ordudaki hayvanlara yem bulmakta büyük sıkıntı çekildiğini hatta fahiş fiyatlarla hayvanlara kuru üzüm yedirildiğini, bu durumda dahi Baybars’ın gerek devlete ait tahıl ambarlarının açılmasına gerekse halkın elindeki yiyecek veya yemlere el konulmasına izin vermediğini ifade etmekten çekinmez.⁷⁶ Muasır Süryânî tarihçisi İbnü’l-İbrî Ebü’l-Ferec de (ö. 685/1286), Baybars’ın “Ben bu memleketi harap etmek için gelmedim, sultanını Moğollar’ın esaretinden kurtarmak için geldim” diyerek askerinin yağma yapmasına müsaade etmediğini, tedarik edilen her şeyin bedelinin ödendiğini, hiç kimseye de dokunulmadığını itiraf eder.⁷⁷ Bu noktada Kayseri seferine iştirak eden İbn Abdüzzâhir’in, dönemin meşhur veziri Bahaeddin b. Hinnâ’ya (ö. 677/1279), Kayseri’den gönderdiği makâme tarzındaki risalesine de işaret etmek gerekir. İbn Abdüzzâhir’in gazve risalesi Baybars’ın bahsi geçen seferini bütün ayrıntıları ile aktarmakta, Türkiye Selçukluları’nın giyim-kuşamından Kur’ân-ı Kerîm okuma usullerine kadar birçok âdet ve uygulamalarıyla alakalı oldukça kıymetli malumat ve ayrıntıyı içermektedir. Bu risale söz konusu müellifin eserinin yazmalarında eksik olmakla birlikte, nâşir tarafından Memlûkler döneminin meşhur münşî ve tarihçilerinden Kalkaşendî’nin (ö. 821/1418) *Subhu’l-a’şâ* adlı kitabından iktibasla esere ilâve edilmiştir.⁷⁸ Türkiye Selçukluları Devleti üzerine çalışma yapan araştırmacıların bu oldukça uzun risaleden istifade etmeleri gerektiği kanaatindeyiz.

⁷⁵ Bk. İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü’z-zâhir*, s. 466, 468.

⁷⁶ Bk. Aksarâyî, *Müsâmeretü’l-ahbâr*, s. 88.

⁷⁷ Bk. Gregory Ebü’l-Ferec İbnü’l-İbrî (Bar Hebraeus), *Abû’l-Farac Tarihi* (çev. Ömer Rıza Doğrul), I-II, Ankara 1987, II, 599.

⁷⁸ Bk. Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ*, XIV, 139-165; ayrıca bk. İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü’z-zâhir*, s. 453-471.

Ne var ki Anadolu seferi beklenenin aksine Türkiye Selçukluları için felaket getirmiştir. Pervâne'nin yolladığı mektupla ordusunun büyük bir hezimete uğradığını öğrenen İlhanlı hükümdarı Abaka, otuz bin kişilik ordusuyla Elbistan'a geldi ve burada Pervâne ile buluştu. Savaş meydanındaki Moğol cesetlerini görünce ağlayan Abaka, Pervâne'ye hitaben Mısır sultanı ile gizlice ittifak yaptığı şeklindeki şayanın doğru olduğunu söyledi. O kızgınlıkla ordusunu Şam'a göndermeyi düşündüyse de yanındaki askerin buna yeterli olamayacağı söylendiğinden ve Baybars'ın Şam'da onu beklediğini öğrendiğinden dolayı bundan vaz geçerek Kayseri'ye gitti. Burada yaptığı sorgulamalardan sonra bazı ileri gelenleri öldürttüğü gibi askerlerini de Kayseri'de katliama teşvik etti. Sadece Kayseri'de iki yüz binden fazla insan öldürüldüğü, Erzurum'a kadar olan bölgede öldürülen her sınıftan insanla birlikte bu rakamın beş yüz bine ulaştığı aktarılmaktadır. Abaka daha sonra memleketine dönmek için yola çıktı. Yanına Pervâne'yi de almıştı. Öldürülen Moğollar'ın yakınlarının baskısı üzerine Pervâne'nin de idamına karar verdi. Onunla birlikte başka bazı Selçuklu devlet adamları da katledildi (Muharrem 676/Haziran1277).⁷⁹

Pervâne'nin iki tarafı da hoş tutma siyaseti netice vermemiş, bunu kendi hayatıyla ödediği gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nin hızla inkırazına da sebep olmuştur. Bununla birlikte onun dönemini genel olarak değerlendiren merhum Osman Turan, her iki devleti de hoş tutarak kendi memleketinde nizam ve asayiş sağladığına, huzur getirdiğine de dikkat çeker. Nitekim onun öldürülmesinin ardından Moğollar'ın artan baskı ve zulümleri sebebiyle Anadolu halkının Pervâne dönemini hasretle aradığını vurgularken, tarihçilerin ondan ve onun devrinden sitayişle bahseden söz ve şiirlerine de atıfta bulunur.⁸⁰ Pervâne'nin izlediği siyaseti değerlendiren

⁷⁹ İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*, s. 181-184; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 185-186, 269-271; Baybars el-Mansûrî, Pervâne'nin Safer sonunda (1 Ağustos 1277) öldürüldüğünü nakleder (*Zübdetü'l-fikre*, s. 159).

⁸⁰ *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 570-571, 573 vd.; ayrıca bk. Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, III, 269; Aynî, *'İkdü'l-cümân*, II, 165; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 90, 91.

Memlûk araştırmacısı Süleyman Özbek ise, onun Anadolu seferi sayesinde asrın iki büyük ve güçlü devletinin savaşarak zayıflayacaklarını böylece Anadolu'da müstakil hareket etme imkânı bulacağı şeklinde bir kanaate sahip olmasını muhtemel görür. Baybars'a yardımcı olmamasını ise, Memlûk sultanının sonunda memleketine döneceğini, onun ardından gelecek olan Moğollar'ın da intikam alacaklarını bilmesi sebebiyle ihtiyatlı davranma arzusuna bağlar.⁸¹

Pervâne döneminden sonra Memlûk-Anadolu Selçuklu ilişkileri bir anlamda Memlûk-İlhanlı münasebetlerine dönüşmüştür. Her ne kadar daha önceki ilişkilerin tayin edici unsurlarının başında Moğollar gelmekteyse de bu yeni süreçte artık neredeyse tek belirleyici olarak Memlûk-İlhanlı münasebetleri öne çıkmıştır. Ayrıca gerek artan Moğol baskısı gerekse iç çekişmeler ve Anadolu'daki beyliklerin müdahaleleri sebebiyle ortaya çıkan büyük karģa⁸² Selçuklu hanedanından muktedir bir muhatap bulmayı da zorlaştırmıştır. Bu bakımdan Pervâne sonrası dönemin Anadolu Selçukluları ile ilgili Memlûk kaynaklarındaki rivayetler incelendiğinde bunların çoğunlukla İlhanlılar'a dair malumat çerçevesinde ele alındığı tespit edilmektedir. II. Mesud'un (680-695/1282-1296, 702-708/1302-1308), babası II. Keykâvus'un vefatından sonra Anadolu'ya gelmesi ve Selçuklu topraklarından bir kısmına sultan olarak tayini bu tür örneklerdendir. Memlûk kaynakları onun Anadolu'ya geldikten sonra İlhanlı hükümdarı Abaka tarafından Erzinca, Erzurum ve Sivas gibi yerlerin idaresine verilmesiyle sultan ilan edildiğini naklederken⁸³ buradaki İlhanlı hâkimiyeti vurgusunu öne çıkarır. Memlûk tarihçilerinden Aynî de (ö. 855/1451) dönemin hükümdarlarını zikrederken Anadolu Selçuklu sultanını "Sultânübilâdi'r-Rûm" şeklinde nitelemekte ancak onun sadece

⁸¹ *El-Melikü'z-Zâhir Rûkne'd-din Baybars*, s. 111.

⁸² Bk. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 575 vd.; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 486 vd.; Sümer, "Selçuklular (Anadolu Selçukluları)", s. 383.

⁸³ Bk. Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-fikre*, s. 168; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 19.

ismen bu makamda olduğunu, gerçek iktidarın Moğollar'ın elinde bulunduğunu eklemektedir.⁸⁴

Memlûk kaynaklarında Memlûk-Anadolu Selçuklu münasebetlerine dair malumat bundan sonraki süreçte de yine Moğollar'la ilişkiler çerçevesindedir. Nitekim Müslüman olan Ahmed Teküder'in (1282-1284) İlhanlı tahtına oturmasının ardından Memlûkler'le ilişkileri düzeltmek amacıyla yaptığı girişimlerle ilgili yer alan rivayetlerde Anadolu Selçuklularına yer verilmektedir. Bu rivayetlere göre Ahmed Teküder tahta çıktıktan sonra Memlûk sultanı el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'a elçiler yollamış ve sulh teklifinde bulunmuştur. Bu elçiler arasında Anadolu Selçuklu sultanı II. Mesud'un atabeki Bahaeddin ile Sivas kadısı Kutbüddin Mahmud eş-Şîrâzî de bulunmaktadır. Teküder'in bu elçilerle gönderdiği mektubunda özellikle Atabek Bahaeddin ile Sivas kadısı Kutbüddin Mahmud eş-Şîrâzî'ye atfen onların kendi nezdinde güvenilir devlet adamları olduklarını ve bu sebeple Memlûkler'e gönderildiklerini vurgular.⁸⁵ Teküder'in elçi tercihi ve mektubundaki bu ifadelerinden Memlûkler'le Anadolu Selçukluları arasındaki tarihî bağlardan da faydalanmak istediği sonucuna varılabilir. Memlûk sultanı Seyfeddin Kalavun'un da bu tarihî bağlara hürmet ettiği Teküder'e gönderdiği cevabî mektupta kendini gösterir. Nitekim Ahmed Teküder'in elçiler vasıtasıyla teklif ettiği sulh anlaşmasını nazik bir üslupla reddederken gerekçe sadedinde Anadolu Selçuklularının mağduriyetinden özellikle bahsetmektedir. Sultan Kalavun, Teküder'in kendisine yolladığı mektupta yer verdiği hususlara tek tek cevap verirken ona hitaben büyük sultanların ülkeleri kendi hükümdarlarına bırakarak ve alıştıkları düzende devam etmelerini temin ederek övünmeleri gerektiğini, oysa babasının (Hülâgû) Selçuklu sultanlarına bunu yapmadığını hatırlatmaktadır. Yine Selçuk-

⁸⁴ *İkdü'l-cümân*, II, 198.

⁸⁵ Bk. İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-eyyâm ve'l-'usûr fî sîreti'l-Meliki'l-Mansûr* (nşr. Murad Kamil-Muhammed Ali en-Neccâr), Kahire 1961, s. 5, 8; Baybars el-Mansûrî, *Zübde-tü'l-fikre*, s. 219, 220; Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân*, IV, 145; Şâfi b. Ali el-Askalânî, *Kitâbü'l-Fazli'l-me'sûrminsîreti's-Sultân el-Melikü'l-Mansûr* (nşr. Ömer Abdüsselam Tadmürî), Beyrut 1998, s. 96; krş. Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s.107.

lular'ı ima ederek ona düşenin gasp edilmiş bir hak varsa bunu sahibine iade etmesi olduğunu ifade eder. Daha sonra da Teküder'in Müslümanlar'a eziyet varsa yapılan hayırların fayda vermeyeceği şeklindeki ifadelerine yine Selçuklular'ı bizzat zikrederek cevap verir. Bu hususta Teküder'e Moğol şehzadesi Kongurtay'ın Anadolu'da yaptığı zulümleri, katliamı, hür insanları köleleştirmesini ve bunda hâlen ısrarcı olmasını hatırlatır. Ayrıca manidar bir şekilde bu bölgelerin İlhanlılar'ın elinde olduğunu ve bütün vergilerini de kendi hazinesine aktardığını ekler.⁸⁶ Bu noktada benzer bir yaklaşım Sultan Kalavun'un oğlu el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un, Memlük-Moğol mücadelesinin şiddetlendiği bir dönemde İlhanlı hükümdarı Gâzân'a (1295-1304) gönderdiği mektupta da tespit edilmektedir (Muharrem 701/Ekim 1301). Muhtemelen Anadolu'yu kastederek İlhanlılar'ın Müslümanlar'a yaptığı eziyetlerden bahseden Muhammed b. Kalavun, oysa Memlükler'in Baybars zamanında Abaka'nın ordusunu mağlup edip Selçuklu ülkesine hâkim olduğunda hiçbir Müslüman'a zarar vermediğini, mallarına tasallut etmediğini, kendi yiyeceklerini dahi parayla satın aldığını övünerek hatırlatır.⁸⁷

Esasen Baybars dönemindeki ilişkilerde de görüldüğü gibi iki devlet arasındaki bağların çeşitli tezahürlerini başka hadiselerde de tespit etmek mümkündür. Nitekim Ahmed Teküder'in sulh çabalarından bir sene evvel meydana gelen Humus civarındaki Memlük-İlhanlı savaşı (Recep 680/Kasım 1281) öncesindeki bazı gelişmeler bunu teyit eder mahiyettedir. Seyfeddin Kalavun hakkında bir eser kaleme alan Memlük dönemi inşâ kâtiplerinden Şâfi b. Ali el-Askalânî (ö. 730/1330), söz konusu savaş öncesindeki ge-

⁸⁶ Bk. İbn Abdüzzâhir, *Teşrîfü'l-Eyyâm*, s. 13, 16; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 224, 226; Şâfi b. Ali el-Askalânî, *Kitâbü'l-Fazli'l-me'sûr*, s. 107, 112; Seyfeddin Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî (İbnü'd-Devâdârî), *Kenzü'd-dürrer ve câmiu'l-gurer-ed-Dürretü'z-zekiyye fî ahbâri'd-Devleti't-Türkiyye*, VIII (nşr. Ulrich Haarmann), Kahire 1971, s. 257, 259-260; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, VII, 241; krş. Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, 610-611; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s.107.

⁸⁷ Bk. Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 360; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, VII, 247-248; Aynî, *İkdü'l-cümân*, IV, 165.

lişmeleri anlatırken bu bağlamda önemli bir bilgi de vermektedir. Buna göre Seyfeddin Kalavun'un özellikle Moğollar'ın hâkim olduğu bölgelerde kendisine istihbarat yollayan birçok muhbiri bulunmaktadır. Hatta bu haber yollayanlar buldukları bölgelerde önemli vazifeleri bulunan kimselerdir. Sultan Kalavun bu istihbaratı sağlayan kişiler için büyük miktarlara ulaşan özel tahsisat ayırmıştır. Kalavun'a üst düzey görevlilerden bilgi gelen yerlerin arasında Anadolu da bulunmaktadır. Hatta Kalavun, şehzade oğluna yaptığı nasihatlerde diğer bölgelerde olduğu gibi Anadolu'dan gelecek istihbarî bilgilere de ihtimam göstermesini istemektedir.⁸⁸ Bu istihbaratın bahsi geçtiği gibi ayrılan tahsisat karşılığında verildiği düşünülebilir ancak müellif bu bilgileri verenlerin bunu samimiyetle, Allah rızası ve Müslümanlar'ın iyiliği için yaptığını açıkça ifade eder.⁸⁹ Müellif istihbarat gelmesiyle alâkalı verdiği bilgiyi somut bir örnekle de teyit eder. Buna göre Humus'taki savaşın hemen öncesinde Anadolu Selçukluları hâkimiyet alanında bulunan Diyarbakır'daki önemli bir kişiden özel bir ulakla Moğol ordusunun sayısı, birliklerinin şekli, tümen komutanlarının ismi, orduyu oluşturanların kimliği gibi ayrıntılı hususlarda istihbarat ulaştırılmıştır. Bu istihbarat, savaş öncesi ele geçirilen Moğol ordusunun önemli komutanlarından birinin verdiği bilgilerle de uyum içerisindedir.⁹⁰

Memlûk-Anadolu Selçukluları ilişkileri bağlamında netice olarak şunu ifade etmek gerekir ki, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son yıllarında Memlûk tarihçilerinin bu devlete ilgileri oldukça azalmıştır. Nitekim bazı Memlûk tarihçileri eserlerinin usulü gereği her senenin başında Memlûk devlet görevlilerinin yanı sıra başka ülkelerin hükümdarlarını da sayarken küçük sayılabilecek memleketlerin sultanlarını hatta sadece bir şehre hâkim olan melik/emîrleri dahi zikrederlerken Anadolu Selçuklu sultanlarını an-

⁸⁸ *Kitâbü'l-Fazli'l-me'sûr*, s. 54, 122.

⁸⁹ *Kitâbü'l-Fazli'l-me'sûr*, s. 69.

⁹⁰ Bk. Şâfi b. Ali el-Askalânî, *Kitâbü'l-Fazli'l-me'sûr*, s. 69.

mazlar.⁹¹ Nadiren onlardan bahsettiklerinde de ya isimleri karıştı-
rılırlar⁹² ya da bütün yetkilerin İlhanlı valilerinde olduğuna atıfta
bulunurlar.⁹³ Bununla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nde "sul-
tan" olarak isimlendirilen son hanedan mensubunun II. Mesud ol-
duğunu belirten kayıtlarla,⁹⁴ bu devletin yıkıldığı zamana işaret
eden rivayetlere de rastlanmaktadır. Mesela Yûnînî, Hicrî 709 ve
710 senelerindeki hükümdarları ve hâkim oldukları bölgeleri sa-
yarken Anadolu'yu İlhanlı toprağı olarak zikretmekte,⁹⁵ böylece
Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu sıralarda resmen yıkılmış olduğu-
nu zımnen de olsa ifade etmektedir. Makrîzî ise açık bir şekilde ve
farklı bir zaman vererek Kutalmışoğulları (Anadolu Selçukluları)
Devleti'nin 718 (1318) yılında yıkıldığını belirtir.⁹⁶

⁹¹ Bu hususta örnekler için bk. Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân* (nşr. Hamza Abbâs), I-III, Abudabi 2007, I, 83-87, 448-452, 516-518, II, 678-680, 761-762, 806-807, 837-839, 1241-1242; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-gurer-ed-Dürrü'l-fâhir fî sîre-ti'l-Meliki'n-Nâsir*, IX (nşr. Hans R. Roemer), Kahire 1960, s. 14, 42-43; Aynî, *'İkdü'l-cümân*, IV, 119-120,

⁹² Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*(Hamza Abbas), I, 170.

⁹³ Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*(Hamza Abbas), II, 1161; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, IX, 14; Mufaddal b. Ebü'l-Fedâil, *en-Nehcü's-sedîdve'd-dürrü'l-ferîd fî mâba'deTârîhi İbni'l-Amîd*, (nşr. ve Fran. çev. E. Blochet), (*Patrologie Orientale* içinde, XII (I) [Paris 1919], s. 345-350, XIV (II) [Paris 1920], s. 375-672, XX (III) [Paris 1929], s. 1-270); XX (III), 128; krş. Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 238-239.

⁹⁴ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 19; krş. Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, 718.

⁹⁵ *Zeylû Mir'âti'z-zamân*(Hamza Abbas), II, 1241, 1312.

⁹⁶ *es-Sülûk*, II/1, 186; ayrıca bk. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 659; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 493. Bu noktada iki hususa işaret edil-
melidir. Birincisi Memlûk tarihçileri Anadolu'daki bazı Moğol ileri gelenlerinin Mem-
lûk Devleti'ne sığınması ve Memlûkler'in onlara yardım etmesinden bahsederler (bk.
Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, s. 319). Biz bu tür hadiseleri Memlûk-İlhanlı iliş-
kileri bağlamında değerlendirdiğimiz için metin içerisinde ele almadık. İkinci husus
ise Müna Muhammed Bedr'in Memlûk-Selçuklu ilişkileri bağlamında Anadolu ve di-
ğer yerlerden Mısır ve Şam gibi Memlûk bölgelerine gelen şeyh, sanatkâr, zanaatkâr,
tüccar vb. kimseler hakkında verdiği malumata, Memlûk-Anadolu Selçuklu münase-
betleri çerçevesinde değerlendirmedığımız için işaret etmedik. Bk. *Eserü'l-hadâreti's-
Selcûkiyye*, I, 164 vd.

KAYNAKÇA

- Âdil İ. M. Hilâl, *el-'Alâkâtbe'ne'l-Muğûl ve Avrûbâ ve eseruhâ 'ale'l-'âlemi'l-İslâmî*, el-Herem 1998.
- el-Aksarâyî, Kerîmüddin Mahmud (ö. 733/1332-1333), *Müsâmeretü'l-ahbâr* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
- Aktan, Ali, "Bahrî Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı", *Belleten*, LIX/226 (1995), s. 605-620.
- , "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 106 (1997), s. 416-451.
- Amitai-Preiss, Reuven, *Mongolsand Mamluks the Mamluk-İlkanid War, 1260-1281*, Cambridge 1996.
- Âşûr, Fayed Hammâd, *el-'Alâkâtü's-siyâsiyyebeyne'l-Memâlikve'l-Muğûlfi'd-Devleti'l-Memlûkiyyeti'l-ülâ*, Kahire 1976.
- Âşûr, Saîd A., *Advâüncedîde 'ale'l-hurûbi's-Salîbiyye*, Kahire 1964.
- , *el-'Asru'l-Memâlikî fi Mısırve's-Şâm*, Kahire 1976.
- , *Kubrusve'l-hurûbü's-Salîbiyye*, Mısır 2002.
- Ayalon, David, "From Ayyubids to Mamluks", *RÉI*, XLIX (1981), s. 43-57.
- , "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi" (çev. Samira Kotrantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1989), s. 211-247.
- , "Memlûklü Ordusunda Bahriye Alayı" (çev. Ali Aktan), *Türk Kültürü*, XXVIII/326 (1990), s. 350-356.
- Ayaz, Fatih Yahya, "Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV(2007), s. 1-32.
- el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed(ö. 855/1451), *'İkdü'l-cümân fi târîhiehlî'z-zamân*(nşr. Muhammed M. Emin), I-IV, Kahire 1987-1992.
- Baybars el-Mansûrî, Rükneddin en-Nâsırîed-Devâdâr el-Hitâî(ö. 725/1325), *Zübdetü'l-fikre fi târîhi'l-Hicre* (nşr. Donald S. Richards), Beyrut 1998.
- Çetin, Altan, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat* (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2002.
- , *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, Ankara 2009.
- , "Memlûk Kaynaklarına Göre Mısır'ın Hududları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X (2004), s. 1-7.
- Demirkent, Işın, "Haçlılar", *DİA*, XIV (İstanbul 1996), s. 525-546.
- Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin İsmail b. Ali (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fi ahbârî'l-beşer* (nşr. Muhammed Azbv. dğr.), I-IV, Kahire 1998-1999.
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007.

- Göde, Kemal, "Mısır Türk Sultanı Baybars'ın Anadolu Seferi ve Kayseri'ye Gelişi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V (1994), s. 83-98.
- Gül, Muammer, "Mısır Memlûklarının Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri", *FÜSBD*, XII/2 (2002), s. 359-366.
- Güneş, İbrahim, "Memlûk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/2 (2010), s. 343-360.
- Holt, P. M., *Haçlılar Çağı* (çev. Özden Arıkan), İstanbul 2003.
- , "The Position and Power of the Mamluk Sultan", *BSOAS*, XXXVIII/2 (1975), s. 237-249.
- Humphreys, R. Stephen, "Ayyubids, Mamluks, and the Latin East in the Thirteenth Century", *Mamlûk Studies Review*, II (1998), s. 1-17.
- Irwin, Robert, *The Middle East in the Middle Ages the Early Mamluk Sultanate (1250-1382)*, Illinois 1986
- İbn Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah (ö. 692/1293), *er-Ravzû'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Abdülaziz el-Huveytır), Riyad 1976.
- , *Tesrîfü'l-eyyâm ve'l-'usûr fî sîreti'l-Meliki'l-Mansûr* (nşr. Murad Kâmil-Muhammed Ali en-Neccâr), Kahire 1961.
- İbn Bîbî, Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî (ö. 684/1285'ten sonra), *el-Evâmîrü'l-'alâiyye fî'l-ümûri'l-'Alâiyye* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014.
- İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim (ö. 684/1285), *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983.
- İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed b. Salim (697/1298), *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*, VI (nşr. Ömer A. Tedmürî), Kahire 2004.
- İbnü'd-Devâdârî, Seyfeddin Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek (ö. 736/1336'dan sonra), *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-gurer*, VIII (nşr. Ulrich Haarmann), Kahire 1971, IX (nşr. Hans R. Roemer), Kahire 1960.
- İbnü'l-Furât, Nâsiruddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali (ö. 807/1405), *Târîhu'd-düvel ve'l-mülûk-Târîhu'lbnî'l-Furât*, VII (nşr. Kostantin Züreyk), Beyrut 1942.
- İbnü'l-İbrî, Gregory Ebü'l-Ferec (Bar Hebraeus) (ö. 685/1286), *Abû'l-Farac Tarihi* (çev. Ömer Rıza Doğrul), I-II, Ankara 1987.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Subhu'l-a'sâ fî snâ'ati'l-inşâ*, I-XV, Kahire 1963.
- Kanat, Cüneyt, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI (2001), s. 31-45.
- , "Memlûklar'ın Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki

Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri

- Rolü”, *III. Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu, Bildiriler*, Adana 1999, s. 423-434.
- Kâsım Abduh Kâsım, *Dirâsât fî târîhi Mısri'l-ictimâî*, Kahire 1983.
- Kesik, Muharrem, “Muînüddin Süleyman Pervâne”, *DÎA*, XXXI (2006), s. 91-93.
- Kızıltoprak, Süleyman, “Memlûk”, *DÎA*, XXIX (2004), s. 87-89.
- , “Memlûk Sistemi”, *Türkler*, V, 320-336.
- Kopraman, Kazım Yaşar, “Bahriyye”, *DÎA*, IV (1991), s. 512.
- , “Baybars I”, *DÎA*, V (1992), s. 221-222.
- , *Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara 1989.
- el-Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *Kitâbü'l-Mevâ'izve'l-i'tibârbi-zikri'l-hitatve'l-âsâr*, I-II, Beyrut, ts.
- , *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifetidüveli'l-mülûk*(nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr), I-XII, Kahire 1956-1973.
- Mufaddal b. Ebû'l-Fedâil (ö. 759/1358), *en-Nehcü's-sedîdve'd-dürri'l-ferîd fî mâba'de Târîhi İbni'l-'Amîd*, (nşr. ve Fran. çev. E. Blochet, *Patrologie Orientale*, XII, (I) (Paris 1919), s. 345-350, XIV, (II) (Paris 1920), s. 375-672, XX, (III) (Paris 1929), s. 1-270.
- Müna Muhammed Bedr, *Eserü'l-hadâreti's-Selcûkiyye fî düvel şarkı'l-âlemi'l-İslâmî 'ale'l-hadâreteyni'l-Eyyûbiyyeve'l-Memlûkiyyebi-Mısır*, I-II, Kahire 2002.
- en-Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhab (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fî fûnüni'l-edeb*, XXIX (nşr. M. Ziyâeddin er-Reyyis-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1992, XXX (nşr. Muhammed A. Şaîre-M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1990.
- Oktay, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1981.
- Özbek, Süleyman, *El-Melikü'z-ZâhirRükne'd-din Baybars El-Bundukdârî (?-1277) Hayatı ve Faaliyetleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1988.
- , “Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (1999), s. 43-61.
- , “Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren bir Meydan Savaşı: AynCalud”, *Türkler*, V, 127-133.
- Parpucu, Ferhat, *Hatiroğlu Şerefü'd-din İsyanı ve Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi SBE, Niğde 2002.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), I-III, Ankara 1986-1987.

- Sevim, Ali -Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995.
- Seyyid Ali el-Harîrî, *Kitâbü'l-Ahbârî's-Seniyyefi'l-hurûbi's-Salîbiyye*, Kahire 1985.
- Solak, Kürşat, "Memlûk Devleti ve Kuzey Anadolu", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/3 (2012), s. 109-121.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları* (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1987.
- Sümer, Faruk, "Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihden XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1 (1963), s. 1-113.
- , "Keykâvus II", *DİA*, XXV (2002), s. 355-357.
- , "Selçuklular (Anadolu Selçukluları)", *DİA*, XXXVI (2009), s. 380-384.
- Sürûr, M. Cemaletdin, *Devletü Benî Kalavun fî Mısır*, Mısır 1947.
- Şâfi b. Ali el-Askalânî (ö. 730/1330), *Kitâbü'l-Fazli'l-me'sûrminsîreti's-Sultân el-Melikü'l-Mansûr* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmûrî), Beyrut 1998.
- Takkûş, Muhammed Süheyl *Târîhu'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm (648-923/1250-1517)*, Beyrut 1999.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961.
- Thorau, Peter, *The Lion of Egypt Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (İng. çev. P. M. Holt), London, New York 1992.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988.
- Yiğit, İsmail, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991.
- el-Yûnînî, Ebü'l-FethKutbüddin Musa b. Muhammed (ö. 726/1326), *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, I-IV, Haydarâbâd 1954-1961; *a.g.e.* (nşr. Hamza Abbas), I-III, Abudabi 2007.
- ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîrve'l-a'lâm: sene 671-680* (nşr. Ömer A. Tedmûrî), Beyrut 2003.
- Zeytûn, Âdil, *Târîhu'l-Memâlik*, Dımaşk, ts.